

จะรักใคร่กัน และฉันไม่ได้บอกพวกท่านทั้งหลายหรือถึงสิ่งหนึ่งเมื่อพวกท่านปฏิบัติมันจะทำให้พวกท่านทั้งหลายรักใคร่กัน พวกท่านทั้งหลายจงกล่าวสลามให้แก่กัน”¹

ในการฝึกการทักทายแบบอิสลามมีมารยาทและสาระสำคัญหลายประการที่บิดามารดาจะต้องสอนให้แก่บุตร ดังนี้

1. ส่งเสริมให้กล่าวสลาม เมื่อพบปะกัน อลาจากกัน และก่อนการพูดคุยสนทนากัน
2. ส่งเสริมให้กล่าวสลามพร้อมกับการสัมผัสมือระหว่างชายกับชาย และหญิงกับหญิง
3. เมื่อมีผู้ให้สลาม ผู้ที่ได้ยินจำเป็นต้องกล่าวรับสลาม อย่างน้อยด้วยการตอบรับสั้น ๆ ว่า “วะอะลัยกุมสละม”
4. ควรกล่าวสลามก่อนเข้าสู่เคหะสถานของตนเองและผู้อื่น และไม่อนุญาตให้เข้าสู่เคหะสถานของผู้อื่น หากกล่าวสลามและขออนุญาตแล้วไม่ได้ยินเสียงตอบรับ
5. ผู้อ่อนอาวุโสต้องให้สลามแก่ผู้อาวุโสกว่า คนกลุ่มน้อยต้องให้สลามแก่คนกลุ่มมาก และผู้ที่เดินต้องให้สลามแก่ผู้ที่นั่ง ดังหะดีษของท่านเราะฮูล ﷺ ที่ให้ผู้ขียนพาหนะจะต้องให้สลามกับผู้เดินเท้า ผู้เดินเท้าจะต้องให้สลามแก่ผู้ที่นั่งอยู่ และคนกลุ่มน้อยต้องให้สลามกับคนกลุ่มมาก²
6. ไม่ส่งเสริมให้ทักทายผู้ที่ไม่ใช่มุสลิมด้วยสลาม และหากได้รับการกล่าวสลามจากผู้ที่ไม่ใช่มุสลิม ให้ตอบสั้น ๆ ว่า “วะอะลัยกุม”³ เพราะมุสลิมไม่อาจรับรองความเมตตาของอัลลอฮ์ ﷻ ต่อผู้ที่ไม่ศรัทธาได้ (al-Jazā'iri, 1987 : 101, 109 ; 'Ulwān, 1995 : 26-29)

ง. ให้คำแนะนำเรื่องการเลือกคู่ครอง

การเลือกคู่ครองเป็นเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่งที่มีความเกี่ยวเนื่องกับการอบรมเลี้ยงดูบุตรซึ่งอิสลามได้วางหลักเกณฑ์ในเรื่องดังกล่าวไว้ ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวถึงแล้วในตอนต้น

เมื่อบุตรผ่านพ้นวัยเด็กและเข้าสู่วัยบรรลุนิติภาวะ ซึ่งตามหลักจิตวิทยาจะหมายถึงช่วงวัยที่เชื่อมต่อระหว่างวัยเด็กตอนปลายและวัยรุ่นตอนต้นคือ ช่วงอายุประมาณ 9-13 ปี และ

¹ ความหมายของหะดีษที่บันทึกโดยมุสลิม, กิตาบที่ 2 บทที่ 22 หะดีษหมายเลข 81 ; อะบูดาอูด กิตาบที่ 35 บทที่ 142 หะดีษหมายเลข 4519.

² ความหมายของหะดีษที่บันทึกโดย บุคอรี กิตาบที่ 59 บทที่ 5 หะดีษหมายเลข 5764 ; มุสลิม กิตาบที่ 40 บทที่ 1 หะดีษหมายเลข 4019 และ อัคดีมิรซี กิตาบที่ 39 บทที่ 14 หะดีษหมายเลข 2627.

³ ความหมายของหะดีษที่บันทึกโดยอะบูดาอูด กิตาบที่ 35 บทที่ 149 หะดีษหมายเลข 4530.

ล่วงเลยไปจนถึงวัยหนุ่มสาวคือช่วงอายุระหว่าง 14-16 ปี เป็นวัยหัวเลี้ยวหัวต่อสำคัญที่บิดามารดาจะต้องเอาใจใส่ดูแลอย่างใกล้ชิดคอยควบคุมพฤติกรรมอย่างเข้มงวด ในวัยนี้บิดามารดาสามารถสังเกตเห็นความเปลี่ยนแปลงทางด้านสรีระของบุตรอย่างชัดเจนทั้งหญิงและชาย พฤติกรรมทั่วไปที่จะพบได้ในเด็กวัยนี้ก็คือ เริ่มมีความต้องการความเป็นตัวของตัวเอง ต้องการเป็นจุดเด่นในกลุ่มเพื่อน และเริ่มมีความสนใจเพศตรงข้าม รวมไปถึงการฝ่ฝืนเรื่องการใช้ชีวิตคู่ (al-Hazimi, 1999 : 35) เหล่านี้คือกลไกภายในที่พัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติบวกกับปัจจัยภายนอก คือ ความเจริญและความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคมปัจจุบันทำให้วัยรุ่นหนุ่มสาวตกอยู่ในภาวะที่เสี่ยงมากต่อการกระทำสิ่งที่ผิดศีลธรรมเยาวชนมุสลิมเองก็เสี่ยงมากเช่นกันที่จะทำสิ่งที่ผิดหลักศาสนาบัญญัติ

ดังนั้น การพูดคุยและแนะนำเกี่ยวกับเรื่องเพศศึกษาและการเลือกคู่ครองให้แก่บุตรจึงไม่ใช่เรื่องที่ไกลตัวหรือเร็วเกินไปในสภาพสังคมปัจจุบัน การให้คำแนะนำแก่บุตรเกี่ยวกับการรู้จักวางตัวให้เหมาะสมในกลุ่มเพื่อนและในสังคมทั่วไป และเรื่องการเลือกคู่ครองจึงถือเป็นหน้าที่อีกประการหนึ่งของบิดามารดา โดยจะต้องคำนึงถึงความพร้อมของบุตรและความเหมาะสมในทุกด้าน เมื่อบิดามารดาพิจารณาอย่างรอบคอบแล้วเห็นว่าบุตรมีวุฒิภาวะความเป็นผู้ใหญ่ และมีความรับผิดชอบมากพอ และเห็นว่าการมีคู่ครองจะเป็นผลดีต่อบุตร ก็ถือเป็นหน้าที่ของบิดามารดาที่จะต้องให้คำแนะนำในเรื่องการหาคู่ครองที่ดีและเหมาะสมให้แก่บุตร ซึ่งจะทำให้บุตรรู้สึกถึงความรับผิดชอบต่อตนเองและผู้ที่จะมาอยู่ภายใต้การปกครองของเขา หลังจากที่เขาเคยอยู่ภายใต้การรับผิดชอบดูแลของบิดามารดา (Saqr, 1990 : 4/377)

2.7 แบบแผนการอบรมเลี้ยงดูบุตรตามหลักการอิสลาม

จากการศึกษาเอกสารด้านอิสลามศึกษาผู้วิจัยพบว่าบรรดานักวิชาการมุสลิมได้รวบรวมแบบแผนที่ทำนาระฮะฮฺ ใช้ในการปกครองประชากรของท่านไว้หลายวิธีการด้วยกัน บางท่านได้วิเคราะห์และแยกประเภทไว้อย่างละเอียดถึงสิบสี่แบบ¹ โดยผู้วิจัยจะนำมากล่าวถึงในงานวิจัยนี้เฉพาะที่สำคัญ ๆ และเกี่ยวข้องกับการอบรมเลี้ยงดูบุตร ดังนี้

¹ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน Qal'aji, Muhammad Rawwās. 1988. *Dirasah Tahiliyah li Shaksiyat al-Rasūl Muhammad* ﷺ. Beirut : Dar al-Nafa'is. หน้า 281-292.

2.7.1 การเป็นแบบอย่างที่ดี

เด็กนั้นถึงแม้จะถูกกำเนิดขึ้นมาด้วยธรรมชาตินิสัยที่สะอาดบริสุทธิ์ อยู่ในสภาพพร้อมที่จะรับสิ่งดีงาม แต่เขาก็ไม่สามารถจะสนองตอบสิ่งที่ดีนั้นได้ คราบเท่าที่เขาไม่ได้ซึมซับแบบอย่างที่ดีงามจากบิดามารดาซึ่งเป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิดพวกเขามากบุคคลอื่น บิดามารดาจะต้องเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุตร โดยหน้าที่เพื่อบุตรจะได้ยึดเป็นแบบปฏิบัติดังเช่นที่อัลลอฮ์ ﷻ ทรงแต่งตั้งให้ท่านเราะสูล ﷺ เป็นบุคคลต้นแบบให้ประชากรของท่านเพื่อให้เหล่าประชากรได้เจริญรอยตามในทุกสิ่งทุกอย่าง ดังที่อัลลอฮ์ ﷻ ตรัสยืนยันว่า

﴿ لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ...الآية.﴾

(ส่วนหนึ่งจากโองการที่ 21 บท อตอะหฺซาบ)

ความว่า “โดยแน่นอน ในเราะสูลของอัลลอฮ์มีแบบฉบับอันดีงามสำหรับพวกเจ้า...”

ท่านเราะสูล ﷺ ได้รับการยกย่องว่าเป็นนักปกครองที่ประสบความสำเร็จมากที่สุดในการนำวิธีการเป็นแบบอย่างที่ดีมาใช้ในการปกครองประชากรของท่าน อัลลอฮ์ ﷻ ทรงมอบหมายการทำหน้าที่ในการเป็นแบบอย่างที่ดีให้ท่านเพื่อเป็นต้นแบบแก่ประชาชาติทั้งหลายในทุก ๆ ด้าน (Qal'aji, 1988 : 288)

การเป็นแบบอย่างที่ดีถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของการจัดสิ่งแวดล้อมที่ดีให้แก่บุตร และถือเป็นจิตวิทยาการอบรมเลี้ยงดูที่บิดามารดาสามารถนำมาใช้ได้กับบุตรทุกเพศทุกวัยและทุกโอกาส เฉพาะอย่างยิ่งบุตรที่อยู่ในวัยต้น ไปจนกระทั่งถึงวัยรุ่น เนื่องจากธรรมชาตินิสัยของเด็กในวัยนี้มักชอบลอกเลียนแบบและรับแบบอย่างจากบุคคลอื่นซึ่งถูกเรียกว่า ความโน้มเอียงทางธรรมชาติของบุคคล มีลักษณะเด่นสามประการ คือ (1) ชอบเลียนแบบและทำตัวคล้ายคลึงบุคคลอื่น (2) ชอบทำตัวให้กลมกลืนกับกลุ่มคนที่มีความคล้ายคลึงกับตนทั้งนิสัยและพฤติกรรม และ(3)ง่ายต่อการรับการโน้มน้าวและชักจูง (al-Tahhān, 2002 : 166-167) เช่นเดียวกับที่ มุฮัมมัด เราะหฺบ์ (2541:49) กล่าวว่า เด็กวัยก่อนเรียนจนถึงวัยเรียนและวัยรุ่นเป็นวัยที่พัฒนาการทุกด้านเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว พวกเขาจึงต้องการการดูแลอย่างใกล้ชิดเฉพาะอย่างยิ่งในวัย 1-7 ปี และเมื่อเข้าสู่ช่วงอายุ 8-12 ปี (วัยเด็กตอนปลาย-วัยรุ่นตอนต้น) เป็นวัยที่พวกเขาต้องเข้าสู่ระบบโรงเรียน เด็ก ๆ จะเข้าสู่วัยแห่งการเลียนแบบ ในช่วงปีเหล่านี้แบบอย่างที่ดีเป็นสิ่งจำเป็นมากที่สุด เพราะเด็กในช่วงวัยนี้สนใจแบบอย่างมากกว่ากฎเกณฑ์ สนใจสิ่งที่บิดามารดาทำมากกว่าสิ่งที่บิดามารดาพูด ผู้ปกครองจึงจำเป็นต้องเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุตรทั้งคำพูดและการกระทำ เมื่อใช้ให้บุตรทำสิ่งใดบิดามารดาจะต้องเริ่มทำสิ่งนั้นก่อน เป็นต้นว่า บิดาที่ตระหนี่จะไม่สามารถชักจูงให้บุตรเป็นคนเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ได้ หากบิดายังคงทำตนเป็นคนตระหนี่ และบิดาที่กลัวพูดเท็จ จะไม่สามารถสอนบุตรให้เป็นคนมีสัจจะ

วาทาได้ นอกเสียจากว่าผู้เป็นบิดาจะต้องละทิ้งนิสัยชอบพูดเท็จแล้วหันมาเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุตร (al-Rasshūdi, 2000 : 376-377)

ฉะนั้นบิดามารดาจึงควรตระหนักอยู่เสมอว่า ตนเองคือ พ่อพิมพ์และแม่พิมพ์ (role model) ของลูก ต้องระมัดระวังพฤติกรรมตลอดเวลา เพราะเด็กจะแปลความหมาย เกิดความรู้ความคิดจาก พฤติกรรมของพ่อแม่ (นิคม วรรณราชู, 2544 : 135) การเฝ้าแต่พร่ำสอนโดยไม่ปฏิบัติให้เห็นเป็น แบบอย่าง อาจถือได้ว่าเป็นการกระทำที่สูญเปล่าและอาจจะหวังผลใด ๆ ไม่ได้เลย และที่ยิ่งกว่านั้น การพร่ำสอนแต่ผู้อื่นโดยตนเองไม่ได้ปฏิบัติเป็นเหตุแห่งความโกรธกริ้วอันใหญ่หลวงของอัลลอฮ์ ﷻ พระองค์ตรัสว่า

﴿ يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿٢﴾ كَبِيرٌ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ
 أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿٣﴾ ﴾

(บทอัศศ็อฟ โองการที่ 2-3)

ความว่า “โอ้บรรดาผู้ศรัทธาเอ๋ย ทำไมพวกเจ้าจึงกล่าวพูดในสิ่งที่พวกเจ้าไม่ปฏิบัติ เป็นที่น่าเกลียดยิ่ง ณ อัลลอฮ์ การที่พวกเจ้าพูดในสิ่งที่พวกเจ้าไม่ปฏิบัติ”

ด้วยเหตุนี้ บุคลิกภาพของบิดามารดาเองจึงมีอิทธิพลอย่างมากต่อการเจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่ ที่สมบูรณ์ของบุตร ทั้งด้านร่างกาย และจิตใจ ซึ่งการเจริญเติบโตทั้งสองด้านนี้จะถูกหล่อหลอมออกมา ในรูปของความประพฤติ นิสัยใจคอว่าเขาจะเป็นผู้ใหญ่แบบใดในอนาคต อิทธิพลของบิดามารดา ที่มีต่อเด็กจึงมากมายกว่าอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมอื่นใดทั้งสิ้น (นิคม วรรณราชู, 2542 : 109)

2.7.2 การเตือนสติด้วยข้อคิดและเหตุผล

มนุษย์ถูกสร้างให้มีจิตใจที่มีความพร้อมต่อการรับการเรียนรู้และตักเตือนโดยธรรมชาติ เฉพาะ อย่างยิ่งหากการตักเตือนนั้นมาจากคนที่เป็นที่รักและเคารพนับถือ ไม่ว่าจะเป็นบิดามารดา พี่น้อง วงศ์ญาติ และครูอาจารย์ ย่อมมีคุณค่าและความหมายต่อการเปลี่ยนแปลงชีวิตของบุคคลได้ (al-Jamālī, อ้างถึงใน al-Tahhān, 2002 : 175) การสื่อสารกันด้วยการพูดจาที่ดีหรือมียุทธวิธีในการ พูดให้ข้อคิดจึงมีอิทธิพลต่อการ โน้มน้าวและชักจูงใจตลอดจนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม วิธีการ ตักเตือนจึงเป็นวิธีการที่เหมาะสมที่ผู้ปกครองควรนำมาใช้ก่อนเป็นอันดับแรกเมื่อเห็นบุตรปฏิบัติสิ่ง ที่ไม่ถูกต้องเพื่อผลในการควบคุมพฤติกรรม

อัลลอฮ์ ﷻ ตรัสสั่งให้ท่านเราะสูล ﷺ เรียกร้องผู้คนให้ไปสู่ศาสนาของอัลลอฮ์ ﷻ ด้วย วิธีการนี้ดังคำตรัสที่ว่า

﴿ ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ ... الْآيَةُ ﴾

(ส่วนหนึ่งจากโองการที่ 125 บทอันนหฺลุ)

ความว่า “จงเรียกร็องสู์แนวทางแห่งพระเจ้าของสูเจ้าโดยสุชุมและการดักเตือนที่ดี”

ในโองการแห่งอัลกุรอานก็ปรากฏการใช้สำนวนการดักเตือนและชี้แนะในรูปแบบต่าง ๆ อยู่มากมาย เช่น คำตรัสของอัลลอฮฺ ﷻ ที่ทรงเตือนให้ปวงศรัทธาชนระมัดระวังเรื่องความซื่อสัตย์ เกี่ยวกับการรักษาของฝาก(อะมานะฮฺ) และการตัดสินระหว่างผู้คนด้วยความยุติธรรม ดังที่อัลลอฮฺ ตรัสว่า

﴿ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴾

(ส่วนหนึ่งจากโองการที่ 125 บทอันนหฺลุ)

ความว่า “แท้จริงอัลลอฮฺทรงใช้พวกเจ้าให้มอบคืนบรรดาของฝากแก่เจ้าของของมัน และเมื่อพวกเจ้าตัดสินระหว่างผู้คน พวกเจ้าก็ต้องตัดสินด้วยความยุติธรรม แท้จริงอัลลอฮฺทรงแนะนำพวกเจ้าด้วยสิ่งซึ่งดีจริง ๆ แท้จริงอัลลอฮฺเป็นผู้ทรงได้ยิน และทรงเห็น”

เช่นเดียวกับที่ลูกมานอัลหะกิมได้ใช้วิธีการเตือนสตินี้เป็นแนวทางในการสั่งสอนบุตรให้ระมัดระวังการตั้งภาคีต่ออัลลอฮฺ การกตัญญูต่อบิดามารดา การละหมาดและสั่งใช้กันให้ทำความดี และมารยาททางสังคม ดังปรากฏในโองการที่ 13- 19 บทลูกมาน

ดังนั้น การพูดเตือนสติด้วยถ้อยคำที่นุ่มนวล กินใจ และมีเหตุผล ข้อมนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและเสริมสร้างคุณลักษณะที่พึงประสงค์ บิดามารดาต้องคำนึงความพอดีและพอเหมาะในหลาย ๆ ด้าน ทั้งเวลา สถานที่ บรรยากาศ สภาวะอารมณ์และจิตใจของบุตรและต้องใช้คำพูดที่ดีจึงจะทำให้บรรดาเป้าหมายที่ต้องการ

2.7.3 การหยิบยกเกร็ดประวัติจากอัลกุรอานและอัลหะดีษเล่าเป็นอุทาหรณ์

เกร็ดประวัติหรือเรื่องเล่าต่าง ๆ ในอัลกุรอานและอัลหะดีษ นอกจากเป็นข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่ถูกต้องแล้วยังเป็นอุทาหรณ์เตือนใจที่ให้ข้อคิดเตือนสติแก่ผู้อ่านและศึกษาอย่างดียิ่ง โดยแต่ละเหตุการณ์สามารถนำมาปรับใช้ในชีวิตรประจำวันได้อย่างไม่ลำสมัย

อัลลอฮฺ ﷻ ทรงใช้วิธีการเล่าเหตุการณ์ได้เกิดขึ้นกับบรรพชนในอดีต เป็นเครื่องเตือนสติแก่มนุษยชาติยุคหลังไว้อย่างมากมาย ทั้งประวัติบรรดานบี เช่น ท่านนบีอาดัม عليه السلام กับการล่อลวงของอิบลิส ทำให้เห็นอันตรายและผลร้ายของการฝ่าฝืนคำสั่งของอัลลอฮฺ ﷻ ท่านนบีชอลิหฺ عليه السلام

กับกลุ่มชนฆะมุต ท่านนบีซูด عليه السلام กับกลุ่มชนฮาด ทำให้เห็นผลร้ายของการฝ่าฝืนคำสั่งท่านนบี อัลลอฮ์จึงลงโทษพวกเขาด้วยการพลิกแผ่นดิน ท่านนบีซุฟ عليه السلام กับการถูกจองจำ ทำให้ได้เห็นคุณค่าของความอดทนต่อเคราะห์กรรมที่มาประสบ และท่านนบีมุซา عليه السلام กับฟิโรอาน ทำให้เห็นว่าความอธรรมย่อมพ่ายแพ้ต่อสัจธรรมและความถูกต้อง หรือประวัติกุศล เช่น เรื่องราวเกี่ยวกับศรัทธาอันแรงกล้าของชาวถ้ำ (อะฮฺลุลกะฮฺฟ) เป็นต้น ซึ่งแต่ละเหตุการณ์ในแต่ละยุคสมัยถูกเล่าไว้ในอัลกุรอานด้วยถ้อยสำนวนที่ปลูกเร้าจิตวิญญาณและให้ข้อคิดเตือนสติชนยุคหลังได้เป็นอย่างดี เหตุการณ์ในอดีตที่ถูกกล่าวถึงในอัลกุรอานและในอัลหะดีษจึงไม่ใช่งานศิลปะที่สร้างความเพลิดเพลินแก่ผู้ศึกษาค้นคว้าเท่านั้น แต่มันคือรูปแบบหนึ่งของการให้อุทาหรณ์เตือนสติเพื่อสร้างจิตวิญญาณบุคลิกภาพ การเล่าเรื่องจากอัล กุรอานและอัลหะดีษจึงมีบทบาทสำคัญในการ โน้มน้าว และดึงดูดความสนใจของเด็ก ๆ เพราะการ อบรมเลี้ยงดูบุตร เป็นการอบรมเลี้ยงดูที่มุ่งพัฒนา ศีลธรรมจรยาเป็นหลัก (al-Tahhān, 2002 : 183) โดยที่เรื่องเล่าจากอัลหะดีษก็มีเป้าหมายสอดคล้องกับเรื่องเล่าจากอัลกุรอานคือ มุ่งเสริมสร้างคุณธรรมทางจิตใจและปลูกฝังศีลธรรมอันดีงามแก่ชนทุกเพศทุกวัยที่ได้อ่านและศึกษา ดังตัวอย่าง หะดีษของท่านเราะฮฺฎ رضي الله عنه เกี่ยวกับความมีน้ำใจของชายกระหายน้ำคนหนึ่งที่ได้ลงไปดื่มน้ำในบ่อแห่งหนึ่งครั้งเมื่อขึ้นมาก็ได้พบกับสุนัขกระหายน้ำ มันแลบลิ้นของมันเลียก้นกรวดด้วยความกระหายน้ำอย่างรุนแรง ชายผู้นี้นึกถึงตนเองที่ต้องตกอยู่ในสภาพกระหายน้ำ เขาจึงกลับลงไปบ่อแล้วดักน้ำใส่รองเท้าจนเต็มแล้วนำขึ้นมาให้สุนัขดื่มน้ำ เขาได้รับการชื่นชมจากอัลลอฮ์ ﷻ และพระองค์ได้ทรงอภัยโทษให้แก่เขา¹ ขณะที่ในหะดีษอีกบทหนึ่ง ท่านเราะฮฺฎ رضي الله عنه ได้เล่าถึงสตรีนางหนึ่งที่ได้รับโทษเนื่องจากแมวของนาง โดยนางได้ขังมันไว้ไม่ให้ น้ำและอาหารจนกระทั่งตาย นางจึงถูกนำไปลงโทษในนรก²

จากเรื่องเล่าข้างต้นทำให้เด็กเห็นคุณค่าของความมีน้ำใจ ความเอื้อเฟื้อต่อผู้ตกทุกข์ได้ยาก การเป็นคนที่มีจิตใจงดงาม คิดดีปฏิบัติดีจะเป็นสิ่งนำพาให้ได้รับผลตอบแทนอันที่ดียิ่ง ส่วนผู้ที่ไร้ความเมตตาและสร้างความทุกข์ยากทรมานแก่ผู้อื่นเขาก็จะได้รับการตอบแทนอย่างสาสมเช่นกัน

เรื่องเล่าทุกเรื่องและเหตุการณ์ทุกเหตุการณ์จากอัลกุรอานและอัลหะดีษล้วนแต่มีคุณค่าทางจิตใจทั้งสิ้นขึ้นอยู่กับบิดามารดาจะนำมาใช้ให้เหมาะสมกับวาระและ โอกาสมากน้อยเพียงใด การเลือกประวัติกุศลสำคัญและเหตุการณ์ที่เหมาะสมมาเล่าแก่บุตรเพื่อให้ข้อคิดเตือนใจแก่พวกเขาซึ่งถือเป็นการนำเรื่องเล่าจากอัลกุรอานและอัลหะดีษมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างมีประสิทธิภาพยิ่ง

¹ ความหมายของหะดีษบันทึกโดยมุสลิม กิตาบที่ 40 บาบที่ 41 หะดีษหมายเลข 4162.

² ความหมายของหะดีษบันทึกโดยบุคอรี กิตาบที่ 25 บาบที่ 9 หะดีษหมายเลข 2192.

2.7.4 การเลือกใช้อุปมาอุปมัยเพื่อโน้มน้าวจิตใจให้คล้อยตาม

การเลือกใช้อุปมาอุปมัยหรือการยกตัวอย่างเปรียบเทียบ เป็นวิธีการอบรมให้ความรู้ที่สำคัญอีกวิธีหนึ่งตามแบบแผนของอิสลามที่ท่านเราะสูล ﷺ ได้ใช้อธิบายให้ความกระจ่างแก่บรรดาเศาะหาบะฮ์ในสิ่งทีพวกเขาไม่เห็นว่าภาพพจน์ของสิ่งทีท่านเราะสูล ﷺ สอน การอบรมให้ความรู้ด้วยวิธีนี้จึงมีเป้าหมายเพื่อแสดงให้เห็นภาพของสิ่งทีเป็นนามธรรมซึ่งอยู่ในห้วงของความคิด ในรูปของสิ่งทีสามารถสัมผัสได้ วิธีการนี้จะสามารถทำให้อะไรที่อยู่ไกลดูเหมือนใกล้ ทำให้อะไรทีคลุมเครือมีคัมภีร์กระจ่างชัดขึ้น (al-Hashimi, อ้างถึงใน al-Tahhān, 2002 : 179)

ในอัลกุรอานก็เช่นเดียวกัน มีถ้อยคำอุปมาอุปมัยปรากฏอยู่ในโองการต่าง ๆ หลายโองการให้ข้อคิดและความกระจ่างแก่ทั้งบรรดาผู้ศรัทธาและผู้ปฏิเสธ ดังเช่นที่ อัลลอฮ์ ﷻ ทรงเปรียบเทียบคำพูดทีดี (ลาอิลลาฮะอิลลัลลอฮ) และคำพูดทีไม่ดีไว้ ความว่า “เจ้ามีเห็นดอกหรือว่า อัลลอฮ์ ﷻ ทรงยกอุทาหรณ์ไว้ว่า อุปมาคำพูดทีดีดั่งต้นไม้ทีดีรากของมันฝังแน่นลึกมันคงและถึงก้านของมันชูขึ้นไปในท้องฟ้า ผลของมันจะออกมาทุกกาลเวลาโดยอนุมัติของพระเจ้าของมัน และอัลลอฮ์ ﷻ ทรงยกอุทาหรณ์แก่มวลมนุษย์เพื่อพวกเขาจะได้รำลึก และอุปมาคำพูดทีเลวดั่งต้นไม้ทีอัปเฉาถูกถอนรากออกจากพื้นดินมันไม่มีความมันคงเลย อุปมาอุปมัยเหล่านี้เป็นข้อคิดทีดีอึ้งแก่มนุษย์ อัลลอฮ์ ตรัสว่า

﴿ لَوْ أَنْزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَىٰ جَبَلٍ لَّرَأَيْنَهُمْ خَضِعًا قُضَعًا
مِّنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَتِلْكَ الْأَمْثَلُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١﴾ ﴾

(บทอัลฮัจร โองการที่ 21)

ความว่า “หากเราได้ประทานอัลกุรอานนี้ลงมาบนภูเขาสูงหนึ่ง แน่นอนเจ้าจะเห็นมันนอนน้อมแตกแยกเป็นเสี่ยง ๆ เนื่องเพราะความกลัวต่ออัลลอฮ์ อุปมาเหล่านี้เราได้ยกมันมาเปรียบเทียบสำหรับมนุษย์ เพื่อพวกเขาจะได้พิจารณาใคร่ครวญ”

ท่านเราะสูล ﷺ ได้ใช้วิธีการเปรียบเทียบเพื่อให้ข้อคิดแก่บรรดาเศาะหาบะฮ์ และปวงศรัทธาชนไว้ในหะดีษของท่านมากมายเช่นกัน เช่น การยกตัวอย่างเรื่องการค้าเพื่อน ท่านเราะสูล กล่าวว่า “อุปมาเพื่อนทีดีและเพื่อนทีไม่ดีอุปมัยดั่งคนแบกขมคเรียงและข้างดีเหล็ก ผู้ทีแบกขมคเรียงนั้นบางทีเขาอาจจะให้มันเป็นของก้านลแก่ท่าน หรือท่านอาจจะซื้อมันจากเขา หรือบางที

ท่านก็จะได้พบกลิ่นหอมของมัน ส่วนคนดีเหลือบางทีเสื้อผ้าของท่านอาจถูกทำให้ไหม้จนเป็นรูหรือท่านอาจได้รับกลิ่นเหม็นจากเขา”¹

การยกตัวอย่างเปรียบเทียบสิ่งที่เป็นนามธรรมกับสิ่งที่สามารถมองเห็นและสัมผัสได้ เช่น การเปรียบเทียบการปฏิบัติที่ดีกับสิ่งที่สวยงาม และการปฏิบัติไม่ดีกับสิ่งที่น่ารังเกียจดังตัวอย่างจากอัลกุรอานและอัลหะดีษที่กล่าวแล้วข้างต้น เป็นการทำให้ผู้ฟังสามารถจินตนาการเห็นภาพลักษณ์และเพิ่มความสนใจใคร่รู้ส่งผลให้การอบรมสั่งสอนได้รับการยอมรับโดยปราศจากข้อโต้แย้ง บิดามารดาสามารถใช้วิธีการนี้กับบุตรทุกคนเฉพาะอย่างยิ่งกับบุตรที่อยู่ในช่วงวัยที่มีวุฒิภาวะและพร้อมจะรับฟังคำอธิบายและการให้เหตุผล

2.7.5 การตั้งประเด็นชวนคิดและร่วมสนทนา

การตั้งประเด็นสนทนาได้ตอบเป็นรูปแบบหนึ่งของการพูดคุยที่ประกอบด้วยบุคคลสองฝ่ายขึ้นไปโดยมีการถามตอบในเรื่องเดียวกันและมีการซักถามแสดงความคิดเห็นซึ่งทุกฝ่ายจะได้รับประโยชน์ร่วมกันทางการพัฒนาความคิดไม่ว่าเรื่องที่สนทนานั้นจะได้ข้อยุติหรือไม่ก็ตาม (al-Nihlāwī, 1996 : 206) บิดามารดาสามารถใช้วิธีนี้เพื่อกระตุ้นให้บุตรใช้ความคิดในการพิจารณาเหตุผลและข้อเท็จจริงต่าง ๆ เพราะการสนทนาได้ตอบเป็นวิธีการกระตุ้นให้เกิดการใช้ความคิด และการแลกเปลี่ยนความเห็นด้วยการถามตอบ เป็นวิธีการที่นุ่มนวลวิธีหนึ่งที่เหมาะสมจะนำมาใช้ได้หลายโอกาส ดังเห็นได้จากกรณีที่ท่านเราะฮูฎ رضي الله عنه ได้ใช้การสนทนาแลกเปลี่ยนข้อซักถามแสดงหลักฐานและเหตุผลโน้มน้าวจิตใจผู้คนให้ยอมรับหลักการของอัลลอฮ์ ﷻ ด้วยรูปแบบที่หลากหลาย อาทิ เช่น การตั้งคำถามให้ผู้ร่วมสนทนาได้ใช้ความคิดจากนั้นจึงให้คำตอบ การบอกหรือสอนให้รู้และเข้าใจเลขโดยไม่รอให้ถาม การให้คำตอบที่เกินใจความกว้างกว่าเป้าหมายของคำถาม การให้คำตอบด้วยการย้ำประโยคคำถาม และการกล่าวซ้ำประโยคเดิมเพื่อเน้นเนื้อความของคำตอบ (al-Tahhān, 2002 : 193-206) ดังที่ท่านเราะฮูฎ رضي الله عنه ตั้งคำถามเชิงเปรียบเทียบการอาบน้ำชำระหมาควั้นสะห่าครั้งกับการอาบน้ำชำระล้างร่างกายทุกวันว่า จะยังคงมีสิ่งสกปรกอะไรหลงเหลืออยู่อีกหรือ คำตอบที่ได้คือการยอมรับในหลักการและประโยชน์ของการอาบน้ำชำระหมาควั้นสะอาดอย่างไม่มีข้อโต้แย้ง

การที่บิดามารดาพูดคุยได้ตอบกับบุตรโดยมีเป้าหมายเพื่อการอบรมสั่งสอนจะทำให้บุตรได้พัฒนาการใช้ความคิดอย่างเป็นระบบ เพราะการสนทนาที่มีการถามตอบ จะต้องอาศัยการรับฟังการนำไปคิด จึงจะทำให้เกิดความรู้และการเข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง ดังนั้นประโยชน์หลายประการที่จะได้จากการสนทนาคือ ได้เสริมสร้างบรรยากาศที่ดีในครอบครัว ได้เสริมสร้างบุคลิกภาพและความ

¹ หะดีษ บันทึกโดยบุคฮรี ญิบาบทที่ 52 ญาบที่ 31 หะดีษหมายเลข 5108 และ มุสลิมญิบาบทที่ 46 ญาบที่ 45 หะดีษหมายเลข 4762.

มั่นใจในตัวเองทำให้เป็นคนกล้าคิด กล้าทำ กล้าแสดงออก ซึ่งเป็นผลจากการมีพัฒนาการทางความคิดและสติปัญญาที่ดี

2.7.6 การกำหนดมาตรการในอบรมเลี้ยงดู

การกำหนดมาตรการในการอบรมเลี้ยงดูถือเป็นแบบแผนการอบรมเลี้ยงดูบุตรที่จำเป็นที่สุดประการหนึ่งโดยมีเป้าหมายสำคัญเพื่อกำกับดูแลพฤติกรรม สติธรรมจรรยา และความเป็นไปทุก ๆ ด้านของบุตรด้วยการควบคุม สังเกต และติดตามบุตรทุกชั้นตอน ซึ่งเป็นหน้าที่ของบิดามารดาตามนัยแห่งโครงการอัลกุรอานในบทอัลอะฮฺรึม ที่กำหนดให้บรรดาผู้ศรัทธาดูแลและคุ้มครองผู้ที่อยู่ภายใต้การปกครองให้พ้นจากไฟนรก¹ ท่านเราะสูล ﷺ ได้ปฏิบัติเป็นแบบอย่างแก่ผู้ปกครองทั้งหลายได้เห็นว่า การควบคุมเข้มงวดกับพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของบุตรหลานและผู้อยู่ภายใต้การปกครองเป็นหน้าที่สำคัญที่ละเลยไม่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากเป็นสิ่งที่นำไปสู่การละเมิดคำสั่งของอัลลอฮฺ ﷻ ดังเห็นได้จากการที่ครั้งหนึ่งท่านเราะสูล ﷺ เห็นหะสัน (บุตรชายของท่านหญิงฟาฏิมะฮฺ) กำลังหยิบอินทผลัมที่ได้มาจากการบริจาค(ชะกาต)ใส่ปาก ท่าน ได้สั่งให้หะสันคายมันออกมาแล้วโยนมันทิ้งไป แล้วสอนให้หะสันรู้ว่า ตัวท่านและวงศ์วานของท่านไม่ได้รับอนุญาตให้บริโภคสิ่งของที่ได้มาจากการบริจาค²

อย่างไรก็ดีแม้การกำหนดมาตรการในการควบคุมและการคอยสังเกตติดตามพฤติกรรมของบุตรจะเป็นเรื่องจำเป็นแต่บิดามารดาจะต้องคำนึงถึงความเหมาะสมทั้งช่วงวัยและวุฒิภาวะ ทั้งนี้เพราะการควบคุมเข้มงวดมากเกินไปอาจมีผลกระทบต่อสุขภาพจิตของเด็ก เช่นทำให้เกิดความเครียด และอาจไม่ได้ทำให้เด็กอยู่ในระเบียบวินัย หรือกรอบครรลองอันดีงามของศาสนา

มาตรการสำหรับการอบรมเลี้ยงดูบุตรควรประกอบด้วยสองด้านคือ ทั้งด้าน *การส่งเสริมสนับสนุน* และ *ด้านการห้ามปราม* เพราะการอบรมสั่งสอนด้วยวิธีการสนับสนุนและห้ามปรามเป็นวิธีการทางจิตวิทยาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานธรรมชาตินิสัยของมนุษย์ที่รักความสุขสบาย ปราศจากแต่สิ่งที่ดี ไม่ชอบความลำบากและกลัวความทุกข์ยาก (al-Nihjāwī, 1996 : 286)

อิสลามส่งเสริมให้นำวิธีนี้มาใช้อบรมเลี้ยงดูบุตร เพราะเป็นวิธีการที่เหมาะสมกับพื้นฐานทางด้านจิตใจ เนื่องจาก การสนับสนุนและการห้ามปราม เป็นวิธีการที่ส่งเสริมให้บุคคลมีความหวังในการตอบแทนที่ดีและปรามไม่ให้เกรงกลัวต่อความทุกข์ยากความเจ็บปวดและโทษทัณฑ์ต่าง ๆ ตามหลักจิตวิทยาเรียกวิธีการนี้ว่า “การให้รางวัลและการลงโทษ” (al-Nihjāwī, 1996 : 287) การ

¹ สรุปความหมายของส่วนหนึ่งจากโครงการที่ 6 บทอัลอะฮฺรึม อ้างด้วยบทแล้วในหน้าที่ 7.

² ดูด้วยหะดีษบันทึกโดยบุคฮารี กิตาบที่ 13 บทที่ 60 หะดีษหมายเลข 1396, มุสลิม กิตาบที่ 13 บทที่ 51 หะดีษหมายเลข 1778.

นำวิธีการนี้มาใช้ในการอบรมเลี้ยงดูบุตรจึงเป็นกระบวนการทางจิตวิทยาที่มีเป้าหมายเพื่อควบคุมพฤติกรรมของบุคคลให้อยู่ในกรอบที่ถูกต้องและเหมาะสม อัลลอฮฺ ﷻ ทรงใช้การสนับสนุนและห้ามปรามนี้ในการส่งเสริมให้บ่าวมีความหวังในรางวัลและการตอบแทนของพระองค์ และเป็นการปรามให้กลัวเกรงการลงโทษของพระองค์ ดังปรากฏในบางโองการที่พระองค์ตรัสไว้ในอัลกุรอาน อาทิ อัลลอฮฺตรัสว่า

﴿ نَبِيُّ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٤٩﴾ وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ
الْأَلِيمُ ﴿٥٠﴾ ﴾

(บทอัลฮิจร โองการที่ 49-50)

ความว่า “จงแจ้งแก่ปวงบ่าวของข้าว่า แท้จริงข้าคือผู้อภัยและผู้เมตตาเสมอ และแท้จริงการลงโทษของข้ามันเป็นการลงโทษที่เจ็บแสบ”

อัลลอฮฺตรัสว่า

﴿ مَن عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَن أَسَاءَ فَعَلَيْهَا وَمَا
رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿٤٦﴾ ﴾

(บทอัลฟุศสิคัต โองการที่ 46)

ความว่า “ผู้ใดกระทำความดีก็จะได้แก่ตัวของเขาและผู้ใดกระทำความชั่วก็จะได้แก่ตัวของเขาเอง...”

คำรัสแห่งอัลลอฮฺสองโองการข้างต้นนี้เป็นเพียงตัวอย่างที่ชี้ให้เห็นว่าอัลลอฮฺ ﷻ ตรัสถึงการตอบแทนความดีและการได้รับรางวัลก่อนการตอบแทนความชั่วและการลงโทษ เป็นการใช้จิตวิทยาชั้นสูงในการโน้มน้าวและชักจูงใจ วิธีการดังกล่าวถูกเรียกว่า “อัดดร์ฆีบ วัตดร์ฮีบ” ซึ่งถือเป็นกฎของอัล ลอฮฺ ﷻ และเป็นครรลองแห่งพระองค์ ที่ทรงโน้มน้าวให้มนุษย์เห็นคุณค่าของการตอบแทนที่ดีงามและความความสุขก่อนการกล่าวถึงการลงโทษและความทุกข์ทรมานเสมอ ดังปรากฏอยู่ในโองการต่าง ๆ มากมายในอัลกุรอาน

อัลฆะฆะลี (al-Ghazālī, n.d. 3/72) ได้ส่งเสริมให้นำหลักการ “อัดดร์ฆีบ วัตดร์ฮีบ” มาใช้ในการอบรมเลี้ยงดูบุตร โดยเมื่อบุตรกระทำสิ่งที่ดีมีกิริยามารยาทเรียบร้อยส่งเสริมให้บิดามารดาชมเชยและให้รางวัลด้วยสิ่งที่ทำให้เขาปลาบปลื้มยินดี และเมื่อบุตรปฏิบัติสิ่งที่ไม่ถูกต้องจึงค่อยทำโทษตามขั้นตอน

อัญญาทาน (al-Tahhān, 2002 : 254) กล่าวชี้แนะเกี่ยวกับกรณีของการให้รางวัลและการลงโทษว่า บิคารมาคารา ผู้ปกครอง และครูอาจารย์ ตลอดจนหน่วยงานหรือองค์กรที่มีหน้าที่ดูแลเยาวชนในสังคมจะต้องตระหนักว่ามีการนำหลักการดังกล่าวมาใช้ที่เหมาะสม

มุรสี (Mursī, 1998 : 103) กล่าวเห็นด้วยกับ อัญญาทานที่จะต้องใช่วิธีการดังกล่าวในปริมาณที่พอดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้รางวัลควรจะต้องอยู่ในปริมาณที่เหมาะสมไม่ว่าจะเป็นการชมเชยและการให้สิ่งของ เพราะการให้รางวัลมากเกินไปจะทำให้เด็กเคยชินกับการทำความดีเพียงเพื่อหวังรางวัลตอบแทน

การส่งเสริมสนับสนุนให้บุตรกระทำในสิ่งที่ดีนั้น นอกจากการให้รางวัลตอบแทนที่เป็นวัตถุสิ่งของแล้ว บิคารมาคารายังสามารถกระทำได้หลายวิธีทั้งคำพูดและการแสดงออก เช่นการกล่าวชื่นชมยกย่อง การแสดงการยอมรับสิ่งที่บุตรปฏิบัติ เป็นต้น

การห้ามปรามบุตรให้ออกห่างจากความชั่วด้วยการลงโทษในรูปแบบต่าง ๆ รวมถึงการทำโทษด้วยการตีถือเป็นสิ่งที่อิสลามอนุญาตให้ผู้ปกครองนำมาใช้อบรมบ่มนิสัยผู้อยู่ภายใต้การปกครองนับตั้งแต่สมัยอดีต ไม่ว่าที่บ้าน หรือที่โรงเรียน (Saqr, 1990 : 333) บิคารมาคาราที่จะทำการลงโทษบุตรจะต้องปฏิบัติตามขั้นตอนการทำโทษคือเริ่มจากเบาสุดไปจนถึงหนักสุด คือการตี ซึ่งจะ เป็นวิถีทางสุดท้ายที่จะถูกนำมาใช้หลังจากที่วิธีการที่นุ่มนวลอื่น ๆ ใช้ไม่ได้ผล การทำโทษเพื่อควบคุมพฤติกรรมของบุตรจึงควรจะเริ่มด้วยวิธีการที่นุ่มนวลและไม่สร้างความบอบช้ำก่อนเป็นอันดับแรก ได้แก่การดุด้วยสายตา การดุด้วยเสียงจากลำคอ การชมคนอื่นต่อหน้าบุตร(ที่ต้องการจะทำโทษ) การแสดงความไม่สนใจ การงดให้สิ่งของหรืองดกิจกรรมที่เคยทำ การแสดงอาการบึ้งตึงและหันหลังให้(ภายในเวลา 3 วัน) การขู่คาดโทษ การดิ่งหู และการตีจะเป็นวิธีการสุดท้ายที่จะถูกนำมาใช้เมื่อวิธีการต่าง ๆ ข้างต้นใช้ไม่ได้ผล (Mursī, 1998 : 112-113) ซึ่งภายใต้ข้ออนุญาตในการตียังมีกฎเกณฑ์ที่ผู้ปกครองจะต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดหลายประการ ได้แก่ 1) บิคารมาคาราจะต้องไม่ตีบุตรที่อายุยังไม่ถึงสิบปี 2) จะต้องไม่ตีเกินสิบที 3) จะต้องไม่ให้เกิดร่องรอยบนผิวหนัง 4) อุปกรณ์ที่ใช้ตีจะต้องมีความเหมาะสมคือไม่ใหญ่หรือเล็กจนเกินไป ไม่แข็งหรือนิ่มจนเกินไป 5) ไม่ควรตีซ้ำที่รอยเดิม 6) ทั้งระยะห่างระหว่างการตีแต่ละทีเพื่อทุเลาความเจ็บ 7) ห้ามตีอวัยวะสำคัญ เช่น ใบหน้า หัวและอวัยวะสงวน 8) ไม่ตีบุตรขณะที่กำลังโกรธ เพราะเหตุผลที่อนุญาตให้ตีคือเพื่ออบรมไม่ใช่เพื่อระบายอารมณ์โกรธ 9) ให้หยุดตีทันทีเมื่อบุตรกล่าวนามอัลลอฮ์ ﷻ และ 10) จะต้องบอกสาเหตุและอธิบายเหตุผลของการตีให้บุตรได้รู้ ขณะเดียวกันให้สอนเขาถึงความประพฤติกที่ดีที่ถูกต้องที่เพื่อจะทำให้เขาไม่ถูกทำโทษ (Shantūt, 1996 : 68-69)

อัญญาหาน(al-Tahhān, 2002 : 254) กล่าวว่า เมื่อมีการกระทำผิดสิ่งแรกที่บิดามารดาจะต้องทำคือ การตักเตือนแนะนำเพื่อให้บุตรยุติการกระทำที่ไม่เหมาะสม และหากมีการกระทำซ้ำก็ให้คำหนิหรือดูและว่ากล่าวเป็นการส่วนตัว และหากยังทำผิดซ้ำอีกอนุญาตให้ดูหรือตำหนิต่อหน้าคนอื่นได้เพื่อให้เกิดความอาย และหากทั้งสามชั้นตอนที่กล่าวมาข้างต้นไม่ได้ผลจึงอนุญาตให้ตีได้ซึ่งเป็นขั้นสุดท้ายที่จะถูกนำมาใช้

อัลฆะฆาลี (al-Ghazālī, n.d. 3/72) ได้ให้คำแนะนำในเรื่องนี้เช่นกันว่า บิดามารดาไม่ควรทำโทษบุตรในความผิดครั้งแรกของเขา ควรปล่อยวางและไม่ตำหนิประจานเพราะจะเป็นทำลายความรู้สึกและสภาพจิตใจของบุตร แต่หากมีการทำผิดซ้ำอีกให้เตือนและคาดโทษ ไม่ควรตำหนิทุกครั้งที่บุตรกระทำผิดเพราะจะทำให้เกิดความชินชาและจะทำให้คำพูดของบิดามารดาหมดความน่าเกรงขาม หากวิธีการข้างต้นใช้ไม่ได้ผลจึงควรทำโทษ

จากทัศนะของนักวิชาการที่ประมวลหลักการเกี่ยวกับวิธีการและขั้นตอนการลงโทษ แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงจุดยืนของอิสลามเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว คือ การลงโทษในมุมมองของอิสลามมีเป้าหมายเพื่ออบรมบ่มนิสัยและควบคุมพฤติกรรม โดยที่การทำโทษจะต้องดำเนินไปตามขั้นตอน และการตีจะเป็นวิธีการสุดท้ายที่ถูกนำมาใช้เมื่อวิธีการที่นุ่มนวลไม่สามารถจะหยุดยั้งพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมและการทำผิดซ้ำซากได้

ก็อตอะอูยี (Qal'ajī, 1988 : 278) ได้สรุปกฎเกณฑ์การการทำโทษที่ทำนาระยะสุด ﷻ ใช้เป็นแนวทางในการปกครองประชากรของท่านว่ามี 2 ประการสำคัญ คือ

1) ไม่มีการลงโทษนอกจากการเจตนาทำความผิด เมื่อมีการเจตนาทำความผิด จึงจำเป็นที่ผู้ปกครองจะต้องทำโทษ และเมื่อไม่มีเจตนาทำความผิดยอมไม่ใช้เหตุแห่งการลงโทษ อัลลฮอฮฺ ﷻ ตรัสถึงกฎการลงโทษไว้ว่า

﴿ وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا أَخْطَأْتُمْ بِهِ - وَلَكِنْ

مَا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ۝ ﴾

(ส่วนหนึ่งจากโองการที่ 5 บทอัลอะฮฺซาบ)

ความว่า “และไม่เป็นที่นำคำหนิแก่พวกเจ้าในสิ่งที่พวกเจ้าผิดพลาดในเรื่องนั้น แต่สิ่งที่จิตใจของพวกเจ้ามีความมุ่งหมายต่างหาก และอัลลฮอฮฺเป็นผู้ทรงอภัยและทรงเมตตาเสมอ”

2) ไม่มีการลงโทษเมื่อมีการสำนึกผิดอย่างบริสุทธิ์ใจ เพราะเป้าหมายของการลงโทษคือการทำให้ถอนตัวจากความผิดและไม่กลับไปกระทำความผิดนั้นอีก ฉะนั้นเมื่อมีการกลับเนื้อกลับตัวและสำนึกผิดอย่างบริสุทธิ์ใจ การลงโทษจึงไม่ใช่เรื่องจำเป็น

ดังเห็นได้จากการที่อิสลามกำหนดให้ผู้ปกครองทำโทษบุตรที่ละทิ้งละหมาด เป็นการแสดงให้เห็นว่าการละทิ้งการละหมาดเป็นการกระทำความผิด จึงต้องมีการทำโทษ แต่เมื่อบุตรสำนึกผิดและกลับมารักษาการละหมาดอย่างเคร่งครัดเขาก็ไม่ต้องถูกลงโทษอีก กล่าวคือ ผู้ไม่ประพฤติผิดย่อมไม่ต้องรับการลงโทษ การลงโทษจะเกิดขึ้นเมื่อมีการกระทำความผิดเท่านั้น ฉะนั้นหากการลงโทษถูกดำเนินการแก่บุตร โดยปราศจากการคำนึงถึงขั้นตอนความเหมาะสม เหตุแห่งการกระทำความผิด สภาพร่างกาย รวมไปถึงสภาวะอารมณ์และจิตใจของบุตรผลร้ายย่อมจะตกแก่บุตร เพราะในบางกรณีวิธีการลงโทษที่ใช้ได้ผลดีกับคนหนึ่งอาจเป็นผลร้ายกับอีกคนหนึ่ง ซึ่งหากเป็นเช่นนั้นถือว่าบิดามารดาและผู้ปกครองใช้การลงโทษในการอบรมเลี้ยงดูบุตรอย่างผิดเป้าหมายและออกนอกเจตนารมณ์ของหลักการอิสลาม

2.8 การอบรมเลี้ยงดูบุตรตามหลักการอิสลามกับการเสริมสร้างพัฒนาการ

พัฒนาการ หมายความว่า การเปลี่ยนแปลงที่มีทิศทางและดำเนิน ไปอยู่ตลอดเวลา เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงในร่างกายที่มีรูปแบบหรือลักษณะที่แน่นอนจากวัยหนึ่งไปสู่อีกวัยหนึ่ง พัฒนาการเป็นผลของการกระทำร่วมกันระหว่างกรรมพันธุ์และสิ่งแวดล้อม (รัชนี ลาซโรจน์, 2527 : 128) ซึ่งกระบวนการเหล่านี้จะมีความสัมพันธ์กับ อารมณ์ สังคม ร่างกาย และสติปัญญา โดยเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นกับบุคคลทุกคน (มุกดา ศรีรงค์ และคณะ, 2544 : 121) การเข้าใจกระบวนการพัฒนาการของมนุษย์ จึงเป็นสิ่งจำเป็นและมีประโยชน์ในการเข้าใจพัฒนาการของทั้งตนเองและบุคคลอื่น

อัลลอฮ์ ﷻ ทรงสร้างมนุษย์ให้มีองค์ประกอบทางด้านร่างกายและจิตใจ กระบวนการอบรมเลี้ยงดูบุตรตามหลักการอิสลามมีเป้าหมายให้มนุษย์เจริญเติบโตอย่างสมบูรณ์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ เพื่อทำหน้าที่สนองวัตถุประสงค์แห่งการสร้างของอัลลอฮ์ ﷻ ในฐานะผู้แทนพระองค์บนหน้าแผ่นดิน การที่บุคคลจะมีการเจริญเติบโตอย่างเหมาะสม จำเป็นต้องได้รับการพัฒนาในทุกด้านอย่างครอบคลุมทั้งด้านร่างกาย และจิตใจ ซึ่งภายใต้พัฒนาการทางจิตใจยังประกอบไปด้วยพัฒนาการทางอารมณ์ สติปัญญา จริยธรรมและสังคม ทั้งนี้เนื่องจากพัฒนาการทุกด้านมีความสัมพันธ์กันและส่งผลกระทบต่อกันและกัน การได้รับการพัฒนาแค่เพียงด้านใดด้านหนึ่งจะทำให้บุคคลมีพัฒนาการที่ไม่สมบูรณ์ (Ali and Abd al-Haiy, 1998 : 68) ดังนั้นผู้ที่สามารถจะทำหน้าที่ผู้แทนพระองค์บนหน้าแผ่นดินได้อย่างสมเกียรติจึงจะต้องมีพัฒนาการที่สมบูรณ์พร้อมทุกด้าน คือ

2.8.1 พัฒนาการด้านร่างกาย

อิสลามให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับพัฒนาการด้านร่างกาย เพราะร่างกายคือจุดก่อกำเนิดพัฒนาการด้านอื่น ๆ และเป็นเครื่องมือที่จะแปลงพลังงานด้านต่าง ๆ ในตัวมนุษย์ให้สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์ (al-Tahhān, 2001 : 46) อิสลามจึงได้วางหลักเกณฑ์ในการเสริมสร้างพัฒนาการด้านร่างกายที่บิดามารคามุสลิมจะต้องให้ความสำคัญ ดังนี้

2.8.1.1 อาหารที่ถูกหลักโภชนาการและปัจจัยยังชีพที่ศาสนาอนุมัติ อาหารที่ถูกหลักโภชนาการตามหลักการอิสลามไม่ได้หมายความว่าเพียงแต่กระบวนการเตรียม และการปรุงอย่างสะอาดปลอดภัยเท่านั้น แต่ยังหมายความรวมถึงการได้มาจากหนทางที่ศาสนาอนุมัติด้วย กล่าวคืออาหารที่บิดามารดาแสวงหาเพื่อการดำรงชีพของสมาชิกในครอบครัว ต้องเป็นอาหารที่ได้มาด้วยหนทางที่สุจริตซึ่งจะทำให้อวัยวะทุกส่วนในร่างกายของบุตรเจริญเติบโตอย่างสะอาดบริสุทธิ์ รวมไปถึงการที่จะต้องยึดหลักความพอดีในการบริโภค ดังที่อัลลอฮ์ ﷻ ตรัสว่า

﴿ يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا
وَأَشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴾ (ก)

(บทอัลอะฮฺรอฟ โองการที่ 31)

ความว่า “ลูกหลานอาดัมเอ๋ย จงเอาเครื่องประดับกายของพวกเจ้า ณ ทุกมัสยิด และจงกินและ จงดื่ม และจงอย่าฟุ่มเฟือย แท้จริงพระองค์ไม่ชอบผู้ที่ฟุ่มเฟือย”

บิดามารดาจึงต้องให้ความสำคัญกับพัฒนาการด้านร่างกายที่มาจากปัจจัยยังชีพที่ดีและการกินอยู่อย่างถูกวิธี ซึ่งจะส่งผลดีต่อสุขภาพและชีวิตความเป็นอยู่

ความสะอาดของร่างกาย เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม และข้าวของเครื่องใช้ ถือเป็นอีกส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญต่อพัฒนาการด้านร่างกายที่ดี มุสลิมผู้ศรัทธาจะต้องรักษาความสะอาดตามหลักสุขอนามัยและจะต้องรักษาความสะอาดตามหลักศาสนบัญญัติด้วย กล่าวคือ ร่างกายจะต้องสะอาดปราศจากหะดีส¹ เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม และข้าวของเครื่องใช้ต้องสะอาดปราศจากสิ่งปฏิกูล(นะฆีส)

¹ หะดีส หมายถึง สภาวะการณ์ตามหลักศาสนบัญญัติที่ปฏิบัติขึ้นกับวัยต่าง ๆ ของร่างกาย เป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติศาสนกิจบางอย่าง เช่น การละหมาด การถือวอฟ เว้นแต่ต้องทำความสะอาดวิธีและกระบวนการที่กำหนด เช่น ด้วยทรายหรือน้ำละหมาด และการอาบน้ำ(ญะนาบะฮฺ)ของสตรีเมื่อหมดรอบเดือน เป็นต้น หรืออาจหมายถึง สิ่งสกปรกทางนิตินัยอิสลามที่ขัดขวางหรือเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติละหมาด และศาสนกิจอื่น ๆ ที่คล้ายคลึงกัน (ดู ‘Abd al-Mun’im, 1999 1/553).

เพราะความสะอาดคือเครื่องหมายบ่งบอกถึงการศรัทธาและการมีสุขภาพร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรง ปลอดภัยไร้เชื้อโรคต่าง ๆ ดังปรากฏในหะดีษของท่านเราะอูฎ رضي الله عنه ความว่า “มุสลิมที่เข้มแข็งย่อมดีกว่าและเป็นที่ยกย่องของอัลลอฮ์มากกว่ามุสลิมที่ย่อนแอ”¹

นอกจากปัจจัยซึ่งมีส่วนสำคัญในการเสริมสร้างพัฒนาการด้านร่างกายของบุตรดังกล่าวข้างต้น บิดามารดาจะต้องระมัดระวังสิ่งต่าง ๆ ที่จะบั่นทอนสุขภาพร่างกายและสมองของบุตร เช่น ขาดสติ เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า ปัญหาขาดสติถือเป็นปัญหาใหญ่ของสังคมที่บ่อนทำลายสุขภาพกายและสุขภาพจิตของเยาวชนในทุกสังคม มีเยาวชนมุสลิมจำนวนมากติดบุหรี่และสารเสพติดร้ายแรงชนิดอื่น ๆ แม้จะเป็นที่ทราบกันดีว่ามุสลิมทุกคนถูกห้ามจากการเสพสิ่งมึนเมาทุกชนิดรวมถึงการดื่มเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ ซึ่งบรรดานักวิชาการมุสลิมได้มีทัศนะเห็นพ้องกันว่า การเสพสิ่งเสพติดทุกชนิดจัดเป็นสิ่งที่ต้องห้ามตามหลักบัญญัติศาสนา (al-Qaradawī, 1994 : 557)

การห้ามอาหารและเครื่องดื่มเหล่านี้เป็นบทบัญญัติที่มาจากอัลลอฮ์ ﷻ พร้อมด้วยเหตุผลของการบัญญัติ คือเพื่อประโยชน์สุขของมนุษย์เองดังปรากฏในโองการที่ 90-91 บทอัลมาอิดะฮ์ และ โองการที่ 219 บทอัลบะเกาะเราะฮ์ ใจความว่า สิ่งที่พระองค์ทรงห้ามนั้นเป็นสิ่งที่เลว ไม่บริสุทธิ์ มีโทษและอันตรายต่อสุขภาพร่างกาย สมองและสติปัญญา ดังนั้นการดื่มกินและเสพสิ่งที่เป็นบั่นทอนสุขภาพกายและสุขภาพจิตและสติปัญญาจึงเป็นสิ่งที่ถูกห้ามโดยเด็ดขาดสำหรับมุสลิม การนำสิ่งที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพเข้าสู่ร่างกายไม่ว่าจะด้วยวิธีใด ๆ ถือเป็นการทำลายความโปรดปรานอันยิ่งใหญ่ของอัลลอฮ์ ﷻ บิดามารดาควรสอนบุตรว่า เนื่องจากบุหรี่และสิ่งเสพติดทุกชนิดเป็นอันตรายต่อสุขภาพมันจึงเป็นสิ่งที่ต้องห้าม ผู้ใดทำสิ่งที่ต้องห้ามแสดงว่าเขาฝ่าฝืนคำสั่งของอัลลอฮ์ และจะต้องถูกลงโทษอย่างรุนแรงในโลกอาคิเราะฮ์

2.8.1.2 การละเล่นและกีฬา การเล่นคืองานชิ้นสำคัญของเด็กและเป็นลักษณะนิสัยโดยธรรมชาติที่อัลลอฮ์ ﷻ ทรงสร้างสรรคให้มีอยู่ในตัวเด็กทุกคนเพื่อเสริมสร้างให้มีพัฒนาการทางด้านร่างกายที่สมบูรณ์ (Mursī, 1998 : 171) ในขณะที่เด็กเล่นเขาจะได้พัฒนาทั้งด้านร่างกายและสติปัญญา ได้ฝึกการสร้างความสุขของการทำหน้าที่ของระบบต่าง ๆ ในร่างกาย ทั้งการใช้ความคิด การควบคุมตนเองและได้ฝึกการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า การที่ผู้ปกครองคอยดูแลให้เด็กเล่นอย่างเป็นระบบจะช่วยเสริมสร้างศักยภาพในการเล่นรวมทั้งการพัฒนาสมองและความฉลาดของเด็กทั้งนี้เพราะสมองของเด็กจะได้รับการพัฒนาอย่างเต็มที่ขณะเล่น (Ulwan, 1995 : 218)

¹ ความหมายของหะดีษที่บันทึกโดยมุสลิม อีดาบที่ 47 บทที่ 8 หะดีษหมายเลข 4816 ; อิบน์มาญะฮ์ อีดาบที่ 1 บทที่ 10 หะดีษหมายเลข 76.

ลักษณะการเล่นของเด็กนั้น โดยธรรมชาติแล้วเด็ก ๆ มักต้องการเล่นกับผู้ที่อยู่ในวัยเดียวกันหรือใกล้เคียงกันทั้งเด็กที่อยู่ในวัยต้นและวัยเรียน ขณะที่เด็กอยู่ที่บ้านก็จะเล่นกับพี่น้องวงศ์ญาติหรือเพื่อนบ้าน และเมื่ออยู่นอกบ้าน เช่นที่โรงเรียนก็จะเล่นกับเพื่อนในวัยเดียวกันที่โรงเรียน (Mursi, 1998 : 174) อนัส อิบนูมาลิก กล่าวว่า ท่านเราะสูลขณะอยู่ในวัยเด็กท่านได้ไปว่ายน้ำและเล่นกับเพื่อน ๆ วัยเดียวกันในสวนของอาของท่าน(ชาวตระกูลอันนัจญาร)¹ และเหตุการณ์ที่มลาอิกะฮฺ มาฝากของท่านเราะสูล ﷺ ก็เกิดขึ้นในครั้งนั้น

นอกจากนั้นการเล่นเป็นกลุ่มหรือกิจกรรมที่ทำเป็นหมู่คณะเป็นสิ่งที่สร้างความสนุกสนาน เพลิดเพลินให้กับเด็ก ๆ เป็นอย่างมาก บ่อยครั้งที่ท่านเราะสูล ﷺ ได้จัดให้มีการละเล่นร่วมกันระหว่างเด็ก ๆ เป็นหมู่คณะ ดังปรากฏหลักฐานที่ท่านเราะสูล ﷺ ได้จัดแข่งขันวิ่งในหมู่เด็ก ๆ ชาวบনীอับบาส ซึ่งเป็นเครือญาติใกล้ชิดของท่าน โดยท่านเราะสูลได้รับผู้ที่เข้าเส้นชัยเป็นคนแรกด้วยการเอาเขานั่งบนหน้าอกของท่านและคนอื่น ๆ ที่เข้าเส้นชัยต่อ ๆ มากี่เช่นกัน บางคนได้ขี่หลังของท่าน ท่านได้หอมแก้มพวกเขาและซุลมุนอยู่กับพวกเขา²

มีการละเล่นและกีฬาหลายประเภท ที่ท่านเราะสูล ﷺ ส่งเสริมให้บรรดาสะหายะฮฺ ﷺ ฝึกให้บุตรหลานได้พัฒนาความแข็งแรงของร่างกาย อาทิเช่น การว่ายน้ำ ยิงธนู ขี่ม้า และมวยปล้ำ ดังปรากฏในหะดีษของท่านเราะสูล ﷺ ความว่า “ทุกสิ่งที่ไม่ใช่การรำลึกถึงอัลลอฮฺ มันคือสิ่งไร้สาระ นอกจากสี่ประการ คือ การยิงธนู การขี่ม้า การหยอกล้อเล่นกับครอบครัว และการสอนให้พวกเขาว่ายน้ำ”³

อย่างไรก็ตาม บิดามารดาควรควบคุมดูแลการเล่นของบุตรให้ดำเนินไปอย่างเหมาะสม สร้างสรรค์ประโยชน์ต่อตนเองและไม่สร้างความเดือดร้อนต่อผู้อื่น เช่น การยิงนกหรือใช้สัตว์อื่น ๆ เป็นเป้าประลองความแม่นยำหรือการทรมานสัตว์ด้วยวิธีใด ๆ (Mursi, 1998 : 174) และควรระมัดระวังไม่ให้กระทบต่อการศึกษาวิชาความรู้ โดยควรจัดให้เวลาของการเรียนและการเล่นมีความสมดุลกัน กล่าวคือ ไม่ปล่อยให้เล่นจนส่งผลกระทบต่อการศึกษา หรือบังคับให้เรียนหนักจนไม่ได้เล่นสนุกสนานตามวัยและเวลาอันควร เพราะความไม่สมดุลดังกล่าวส่งผลกระทบต่อพัฒนาการทางร่างกาย สมอง และสติปัญญาของบุตร อัลเกาะซาลี (al-Ghazālī, n.d.: 3/73) กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า สมควรที่จะอนุญาตให้เด็ก ๆ ไปเล่นหลังจากเสร็จจากการเรียนอ่านเขียนอัลกุรอาน ด้วยการเล่นอย่างสร้างสรรค์เพื่อให้พวกเขาคลายจากความเหนื่อยล้าจากการเรียน หากเด็กถูกห้ามจาก

¹ ความหมายของหะดีษที่บันทึกโดยอะหมัด จากอะนัส หะดีษหมายเลข 11774.

² ความหมายของหะดีษที่บันทึกโดยอะหมัด จาก อัลคุดลอส อิบดุลหาริน หะดีษหมายเลข 1739.

³ ความหมายของหะดีษที่บันทึกโดย อัลญูอ์บรอนี, 1983 : 2/193 หะดีษหมายเลข 1785 และ อัลนบียะฮฺกี, 1994 : 10/15 หะดีษหมายเลข 19525.

การเล่นและถูกบังคับให้เรียนตลอดเวลาจะทำให้หัวใจของเขาตายด้าน และเป็นการบั่นทอนเขาวนั ปัญหาของเด็กทำให้เขาอยู่อย่างไม่มีความสุขและพยายามหาทางออก คือหาทางฝันข้อบังคับที่ถูก กำหนดขึ้นอย่างเข้มงวดจนเกินไป

เด็กทุกคนจึงควรมีโอกาสในการเล่น เพราะการเล่นช่วยให้เด็กเกิดความสุขสนุกสนาน สามารถพัฒนากล้ามเนื้อของร่างกายให้มีความแข็งแรง และยังช่วยส่งเสริมพัฒนาการทางด้าน สติปัญญา ตลอดจนช่วยให้เด็กเรียนรู้วิธีการปรับตัวให้เข้ากับเพื่อนได้ (อุบลรัตน์ เฟิงสฤติชัย, 2544 : 58) การเล่นจึงมีประโยชน์ต่อพัฒนาการด้านร่างกายและด้านอื่น ๆ ของเด็ก ดังนี้

1. พัฒนาการด้านร่างกาย คือ การที่เด็กได้เล่นและเคลื่อนไหวร่างกายตลอดเวลาจะทำให้ ร่างกายมีกล้ามเนื้อแข็งแรง มีการทำงานระหว่างกล้ามเนื้อใหญ่ กล้ามเนื้อเล็ก และระบบประสาท สัมผัสได้เป็นอย่างดี
2. พัฒนาการด้านสติปัญญา คือ เด็กจะมีโอกาสได้แสดงความคิดเห็น ได้รับประสบการณ์ ทำให้มีความรู้ความเข้าใจ รับผิดชอบต่อตนเอง ถ้าดีพัฒนาการที่เกี่ยวกับการเล่นที่สื่อสาร ออกมาทางด้านสติปัญญา
3. พัฒนาการด้านสังคม คือ การเล่นของเด็กจะเริ่มจากการเล่นตามลำพังและจะมีการ พัฒนาไปสู่การเล่นเป็นกลุ่มที่มีกฎเกณฑ์ที่เหมาะสม
4. พัฒนาการทางด้านอารมณ์ คือ เด็กที่ได้เล่นจะมีโอกาสได้ระบายอารมณ์ไม่ทำให้เกิด ความเครียด ขณะเดียวกันเป็นการฝึกให้เด็กรู้จักวางแผนแก้ไขปัญหาที่อาจเกิดขึ้นได้ (อุบลรัตน์ เฟิงสฤติชัย, 2544 : 62)

2.8.2 พัฒนาการทางอารมณ์

อิสลามให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างพัฒนาการทางอารมณ์ของเด็กไม่ยิ่งหย่อนไป กว่าพัฒนาการด้านอื่น ๆ ทั้งนี้เนื่องจากภาวะอารมณ์และจิตใจมีความสำคัญต่อพัฒนาการทางสังคม และบุคลิกภาพ และเป็นตัวชี้วัดการใช้ชีวิตร่วมกับบุคคลอื่นในสังคม รากฐานความสมบูรณ์ของ พัฒนาการทางอารมณ์และจิตใจของบุคคลมีความเกี่ยวข้องกับวิธีการและรูปแบบการอบรมเลี้ยงดู ของครอบครัว อันได้แก่การให้ความรักความอบอุ่นและการดูแลเอาใจใส่อย่างใกล้ชิด ท่านเราะฮูล ﷺ คือแบบอย่างที่ดีที่สุดในด้านการเสริมสร้างพัฒนาการทางอารมณ์และจิตใจแก่บุตรหลานและ เด็ก ๆ ท่านให้ความสำคัญความอบอุ่นกับทุกคนอย่างเสมอภาคทั้งในรูปของคำพูดและการแสดงออก ซึ่งประกอบไปด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่สำคัญมีดังนี้

2.8.2.1. การสัมผัสทางกาย ด้วยการกอด หอม ลูบศีรษะ และการหยอกล้อ อัลฮาซิมิ (al-Hazimi, 1999 : 24) กล่าวว่า การแสดงความรักและเอาใจใส่อย่างเพียงพอคือการสร้างพื้นฐานที่ดีแก่พัฒนาการทางอารมณ์และจิตใจของบุตร เฉพาะอย่างยิ่งวัยเด็กตอนต้นเป็นวัยที่ต้องการความรักความอบอุ่นและการเลี้ยงดูอย่างใกล้ชิด และการสัมผัสทางกายเป็นวิธีการแสดงความรักต่อบุตรที่บิดามารดาสามารถแสดงออกให้บุตรรับรู้ได้ด้วยการโอบกอด หอมแก้ม ลูบหัว การอุ้มชู เป็นต้น

ท่านเราะสูล ﷺ เป็นแบบอย่างที่น่ายกย่องที่สุดในเรื่องความรักความเมตตาต่อบุตรหลานและเด็ก ๆ ทั่วไป ท่านหอมแก้มท่านหญิงฟาฏิมะฮฺ และท่านอลี บุตรสาวและบุตรเขยของท่าน พร้อมทั้งโอบกอดทั้งสองด้วยความรัก (Şarq, 1990 : 326) บ่อยครั้งมากที่ท่านแสดงความรักและเอ็นดูหลานชายทั้งสองของท่าน (หะสันและหุสเซน) ด้วยการโอบกอดหอมแก้มและเล่นหยอกล้อกับพวกเขา มีรายงานหะดีษระบุว่า ครั้งหนึ่งท่านเราะสูล ﷺ ได้จูบ หะสัน ขณะที่ อัลอักเราะฮฺ อิบน์ ฮาบิบ นั่งร่วมอยู่ด้วยเขากล่าวว่า ข้าพเจ้ามีบุตรสิบคน แต่ข้าพเจ้าไม่เคยจูบบุตรคนใดเลย ท่านเราะสูล ﷺ จึงกล่าวว่า ผู้ใดที่ไม่มีเมตตาเขาก็จะไม่ได้รับความเมตตาและฉันไม่มีอำนาจใด ๆ หากอัลลอฮฺทรงพรากความเมตตาไปจากหัวใจของพวกเขาทั้งหมด¹ และบางครั้งขณะที่ท่านละหมาด ท่านสุญูดนานเนื่องจากหลาน ๆ ปีนป่ายอยู่บนหลังของท่าน² และบางเวลาท่านละหมาดพร้อมกับอุ้มหลานสาวของท่าน (อุมามะฮฺ บุตรสาวท่านหญิงซัยฮันบ) ไว้ในอ้อมแขนโดยที่ขณะท่านยืนละหมาดท่านก็อุ้มเธอไว้เมื่อท่านสุญูดท่านก็วางเธอลง³

สิ่งที่ท่านเราะสูล ﷺ ปฏิบัติกับบุตรหลานแสดงให้เห็นว่า การให้ความรักความเอ็นดูเมตตาต่อบุตรหลานในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งการอุ้มชู กอดหอม การสัมผัสหยอกล้อ เป็นพฤติกรรมธรรมชาติและคุณธรรมประจำใจที่บิดามารดาสามารถแสดงออกต่อบุตรได้ตลอดเวลา แม้กระทั่งช่วงเวลาสำคัญแห่งการปฏิบัติศาสนกิจ เพราะความรักอย่างบริสุทธิ์ใจและความอดทนในการอบรมเลี้ยงดูด้วยการ ไม่กระทำการสิ่งที่จะมีผลบั่นทอนพัฒนาการที่ดีและความสุขที่พึงมีพึงได้ในวัยและโอกาสอันควรของเด็ก ๆ โดยที่สิ่งนั้นไม่เป็นการละเมิดหรือฝ่าฝืนคำสั่งของอัลลอฮฺ ﷻ ถือว่าเป็น

¹ ความหมายของหะดีษที่บันทึกโดยบุคอรี, กิตาบที่ 58 บาบที่ 18 หะดีษหมายเลข 5538 และ มุสลิม, กิตาบที่ 44 บาบที่ 15 หะดีษหมายเลข 4282.

² ความหมายของหะดีษที่บันทึกโดยอิมนะฮฺฮาอ์, กิตาบที่ 12 บาบที่ 82 หะดีษหมายเลข 1129 และ อะหมัด, มัสนัดอัลมักริบีน หะดีษหมายเลข 15456.

³ ความหมายของหะดีษที่บันทึกโดยบุคอรี กิตาบที่ 8 บาบที่ 103 หะดีษหมายเลข 486 และ มุสลิม กิตาบที่ 6 บาบที่ 12 หะดีษหมายเลข 844.

รูปแบบหนึ่งของการสวมักคิดต่ออัลลอฮ์ ที่มีเป้าหมายสูงสุดเพื่อหวังความพึงพอใจจากพระองค์เช่นเดียวกับการปฏิบัติศาสนกิจรูปแบบอื่น ๆ

ในเรื่องนี้ได้รับการสนับสนุนจากแนวคิดด้านจิตวิทยาและงานวิจัยมากมายทั้งในและต่างประเทศที่ได้ข้อค้นพบในทิศทางเดียวกัน ตัวอย่างเช่น ทิศนา แคมณี (2536 : 45-46) กล่าวถึงการอบรมเลี้ยงดูเด็กด้วยรักและถนอมในสังคมไทยว่า การอบรมเลี้ยงดูบุตรตามวิถีชีวิตแบบไทย พ่อแม่มีการสัมผัสทางกายกับเด็ก เช่นการอุ้มโอบ การจูบ ลูบหลัง ให้นอนหนุนตักเท่ก้อม ผู้ใหญ่อาบน้ำเต๋งตัวให้เด็ก ป้อนข้าว นอกจากนี้ยังมีการสัมผัสทางวาจา ท่าทาง เช่น การหัวเราะหยอกล้อ การเล่านิทาน และการตักเตือนสั่งสอน...การที่เด็กได้รับรู้ถึงความรู้สึกรักและห่วงใยที่ผู้ใหญ่มีต่อคนความผูกพันระหว่างลูกกับพ่อแม่จึงมีความลึกซึ้ง และทำให้เจริญเติบโตอย่างมีความสุขทั้งทางกายและใจ

รอส แคมเบล (1987 : 65-67) กล่าวถึงวิธีการแสดงความรักต่อบุตร โดยการสัมผัสเนื้อตัวว่า “การแสดงความรักด้วยการสัมผัสเนื้อตัวเป็นวิธีการแสดงความรักต่อลูกที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดมันเป็นวิธีการอันแสนสบาย และไม่ต้องเปลืองเรียวแรงในการให้ความรักที่ปราศจากเงื่อนไขกับลูก ๆ ซึ่งพวกเขาต้องการอย่างมากเหลือเกินการสัมผัสเนื้อตัวในที่นี้มีใช่เพียงการกอดรัด หอมแก้ม แต่หมายรวมถึงการสัมผัสเนื้อตัวในลักษณะใด ๆ ก็ได้ เช่นแตะที่หัวไหล่ จี้ซี่โครงเขาจับศีรษะหรือขี้มม การกระทำดังกล่าวถือเป็นโอกาสอันวิเศษสุดในการเสริมสร้างความมั่นคงด้านอารมณ์ให้กับลูก ๆ นอกจากนั้นพ่อแม่ควรนำการสบตาไปใช้ร่วมกับการสัมผัสเนื้อตัวด้วย เด็กที่เติบโตขึ้นในครอบครัวที่พ่อแม่่นำการสบตาและการสัมผัสเนื้อตัวมาใช้กับลูกจะเป็นเด็กที่สุขสบายกับตัวเองและคนอื่น ๆ การติดต่อเกี่ยวข้องกับผู้อื่นเป็นเรื่องง่ายคายสำหรับเขา การสบตาและการสัมผัสเนื้อตัวอย่างเหมาะสมเป็นวิธีที่มีประสิทธิภาพที่สุดในการเติมถึงอารมณ์ของลูกให้เต็ม และจะสามารถทำให้เขาเป็นตัวของเขาเองอย่างดีที่สุดด้วย” การอบรมเลี้ยงดูบุตรตามหลักจิตวิทยาจึงเน้นให้บิดามารดาเข้าใจในพัฒนาการทางอารมณ์ของบุตรแต่ละช่วงวัยและมีความเข้มความถี่ในการแสดงความรักความห่วงใยต่อพวกเขาอย่างสม่ำเสมอ อย่างจริงจังและจริงใจ (อัมพล สุอัมพันธ์, 2537 : คำนำ)

จึงไม่ใช่เรื่องเกินจริงหากจะกล่าวว่าการเลี้ยงดูและการอบรมบ่มสอนของบิดามารดาจะไม่สัมฤทธิ์ผลหากปราศจากความรักเฉพาะอย่างซึ่งในเด็กเล็กที่ยังไม่เข้าใจความหมายของการอบรมบ่มสอนนอกจากต้องผสมผสานด้วยความรักและความอ่อนโยน บิดามารดาที่ปฏิบัติต่อบุตรด้วยความรักจะได้รับความรักตอบเมื่อเขาเห็นว่าบิดามารดาเอาใจใส่และให้ความสำคัญต่อเขาเขาจะตอบสนองด้วยการเชื่อฟังและไม่ดื้อ ดังนั้นการให้ความรักมีผลทำให้กระบวนการอบรมเลี้ยงดูดำเนินไปได้ได้อย่างราบรื่นและง่ายคาย (al-Istanbuli, 1995 : 28-29)

2.8.2.2 ให้ความยุติธรรมและความเสมอภาค

บิดามารดาพึงต้องตระหนักในความสำคัญของการให้ความเสมอภาคและเท่าเทียมกันแก่บุตรในทุกเรื่องทั้งการให้ความรักและสิ่งของแม้พฤติกรรมและลักษณะนิสัยของบุตรแต่ละคนจะมีความแตกต่างกันก็ตาม เมื่อให้ของแต่ละบุตรคนหนึ่งก็จะต้องให้บุตรคนอื่น ๆ ด้วย และเมื่อยกย่องชมเชยบุตรคนหนึ่งก็จะต้องยกย่องชื่นชมบุตรคนอื่น ๆ ด้วยเช่นกัน (Mursi, 1998 : 108) เพราะการให้ความเสมอภาคและเป็นธรรมถือเป็นสิทธิประการหนึ่งที่บุตรพึงได้รับจากบิดามารดา (Ibn Qaiyim, 1988 : 250) ทำให้เกิดความรักความสามัคคีขึ้นในหมู่พี่น้อง ความเอ็นดูเมตตา และความเคารพให้เกียรติซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์ลักษณะนี้จะยังคงอยู่แม้ว่าบิดามารดาได้สิ้นชีวิตไปแล้วหรือแม้กระทั่งเมื่อพวกเขาได้เป็นบิดามารดาเขาจะสามารถเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุตรในด้านความรัก ความสามัคคีจนทำให้สังคมเป็นสังคมที่เข้มแข็ง แต่ถ้าหากบิดามารดาปฏิบัติต่อบุตรอย่างไม่เป็นธรรม ความรักใคร่กลมเกลียวฉันท์พี่น้องก็จะหมดไป และจะส่งผลให้สังคมมีแต่ความอิจฉาริษยาและความแตกแยก (Shantūt, 1996 : 90-91) เช่นเดียวกับที่ อัลบิลดาญี (al-Bildāji, 1997 : 195) กล่าวว่า บรรดาผู้ปกครองทั้งหลายจึงพึงขำเกรงต่ออัลลอฮ์ ﷻ และจงให้ความเท่าเทียมกันในการปฏิบัติต่อบุตรเพื่อรักษาไว้ซึ่งความรักใคร่กลมเกลียว และความสามัคคีปรองดองกันในระหว่างบุตรหลานสืบไป ดังที่ท่านเราะฮูล ﷺ กล่าวว่า

((...فَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْدُوا بَيْنَ أَوْلَادِكُمْ... الحديث))¹

ความว่า “...พวกเจ้าพึงขำเกรงต่ออัลลอฮ์และจงให้ความยุติธรรมแก่บุตรทุกคนของพวกเจ้า...”

การที่ท่านเราะฮูล ﷺ ออกคำสั่งให้รักษาความยุติธรรมควบคู่กับการขำเกรงต่ออัลลอฮ์ ﷻ โดยกล่าวถึงการขำเกรงมาก่อน เนื่องจากทั้งสองประการเป็นคุณลักษณะของผู้ศรัทธา กล่าวคือผู้ที่ขำเกรงต่ออัลลอฮ์ ﷻ จะต้องมีลักษณะทรงไว้ซึ่งความยุติธรรมด้วย ดังนั้นการที่ท่านเราะฮูล ﷻ ให้ความสำคัญกับการให้ความเป็นธรรมและความเสมอภาค จึงมีเป้าประสงค์หลักเพื่อรักษาไว้ซึ่งความขำเกรง และป้องกันผลร้ายที่จะเกิดขึ้นจากความลำเอียงนั้นคือความแตกแยก ความอิจฉาริษยา และการมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อบิดามารดา ซึ่งจะมีผลต่อการปกครองและความสงบมั่นคงของสถาบันครอบครัว บุตรทุกคนทั้งชายและหญิงจึงควรได้รับการเลี้ยงดูอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมในทุกด้าน ทั้งด้านรูปธรรมและนามธรรม ได้รับมอบสิ่งของต่าง ๆ อย่างไม่เลือกที่รักมักที่ชัง ทั้งนี้เนื่องจาก

¹ หะดีษบันทึกโดยบุคอรี, กิตาบที่ 33, บทที่ 12, หะดีษหมายเลข 2398 ; อิบุนาวัค, กิตาบที่ 17, บทที่ 84, หะดีษหมายเลข 3077, และอะหมัด, จากอัลนวะมาน อิบุนุชะรีย ﷺ, หะดีษหมายเลข 177724, ส่วนวนที่อ้างเป็นของบุคอรี.

การให้ความเสมอภาคเท่าเทียมต่อบุตรจะส่งผลดีต่อภาวะจิตใจและอารมณ์ของพวกเขา คือพวกเขาจะมีความรักใคร่กลมเกลียวซึ่งกันและกันมีความรู้สึกที่ดีต่อกันและเป็นผลดีต่อการอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นในสังคมด้วย (Sarq, 1990 : 213)

2.8.2.3 เป็นที่ปรึกษาและเป็นพี่ที่ดี บิดามารดาที่ให้การอบรมเลี้ยงดูบุตรอย่างใกล้ชิดตลอดเวลาด้วยการเป็นที่พึ่งที่ดีแก่บุตร ได้ทุกเรื่องและทุกโอกาสทั้งการอบรมคุณธรรมจริยธรรมและการให้คำแนะนำในการดำเนินชีวิต จะมีส่วนสำคัญในการสร้างความมั่นคงทางอารมณ์และจิตใจแก่บุตรทำให้สามารถเผชิญชีวิตและต่อสู้กับอุปสรรคต่าง ๆ ได้ทั้งในยามปกติและในยามที่ต้องประสบปัญหายุ่งยาก อิมาระฮฺ (Imarah, 2000 : 186-187) ได้เสนอข้อคิดแก่บิดามารดาเกี่ยวกับวิธีการให้คำแนะนำและเป็นที่ปรึกษาที่ดีแก่บุตรว่า บิดามารดาไม่ควรพูดกับบุตรเพียงสั้น ๆ ว่า “ลูกอย่าทำสิ่งนั้นสิ่งนี้” แต่จะต้องชี้แนะด้วยว่า “เราควรจะทำสิ่งนั้นสิ่งนี้” ดังที่ท่านเราะฮฺลุส ได้ให้คำปรึกษาแก่ท่านหญิงฟาฏิมะฮฺ (เราะฎียัลลอฮฺอันฮา) เมื่อครั้งที่เธอต้องประสบกับความเหนื่อยยากจากภาระงานในบ้าน เธอได้ไปพบท่านเราะฮฺลุส เพื่อขอคนรับใช้มาช่วยแบ่งเบาภาระงานในบ้าน เมื่อท่านเราะฮฺลุส ทราบถึงความต้องการของเธอ ท่านได้แนะนำท่านหญิงฟาฏิมะฮฺ (เราะฎียัลลอฮฺอันฮา) ให้กล่าวบทสรรเสริญอัลลอฮฺ ก่อนเข้านอน ด้วยการกล่าวอัลลอฮฺอักบับ 33 ครั้ง อัลฮัมดุลิลลาฮฺ 33 ครั้ง และสุบหานัลลอฮฺอีก 33 ครั้ง แล้วท่านก็ปลอบโยนเธอว่า การกล่าวคำสรรเสริญนี้ย่อมดีกว่าทาสหรือเด็กรับใช้ที่ท่านหญิงฟาฏิมะฮฺ (เราะฎียัลลอฮฺอันฮา) ต้องการ¹

การที่บิดามารดาช่วยเหลือเกื้อกูลบุตรและเป็นที่พึ่งพาที่ดีแก่บุตรจะช่วยกระชับสัมพันธ์ภาพในครอบครัวและจะช่วยลดความเครียดต่อความผิดปกติทางจิตเวชในเด็ก ทั้งนี้เนื่องจากเด็กที่อยู่ในภาวะขาดความอบอุ่นและมีสัมพันธ์ภาพที่ไม่ราบรื่นกับบุคคลในครอบครัวมีความเสี่ยงต่อความผิดปกติทางจิตเวช โดยมีสาเหตุมาจากการที่พ่อแม่ขาดความเห็นอกเห็นใจในยามที่เด็กมีปัญหา พูดคุยกับลูกด้วยน้ำเสียงแสดงความไม่สนใจหรือไม่พอใจ ขาดความสนใจในกิจกรรมและความสำเร็จของเด็ก ไม่แสดงความชื่นชมให้กำลังใจแก่เด็ก และพ่อแม่ไม่ให้ความอบอุ่นทางร่างกายเวลาที่เด็กไม่สบายใจ (เบญจพร ปัญญาขยง และคณะ, 2542 : 53) การแสดงความรัก ความห่วงใย และดูแลบุตรอย่างใกล้ชิด จึงมีส่วนสำคัญในการสร้างความมั่นคงทางจิตใจ การมีสุขภาพจิตที่ดีและเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้เป็นอย่างดี (ทีศนา แชนมณี, 2536 : 144)

¹ ความหมายของหะดีษบันทึกโดยบุคอรี, กิตาบที่ 60 ภาาที่ 11 หะดีษหมายเลข 5843 ; มุสลิม, กิตาบที่ 49 ภาาที่ 19 หะดีษหมายเลข 4906 และอัศดีรมิซ, กิตาบที่ 45 ภาาที่ 24 หะดีษหมายเลข 3330.

2.8.3 พัฒนาการทางสติปัญญา

สติปัญญาคือ พลังแห่งความตระหนักหยั่งรู้ที่อัลลอฮฺ ﷻ ทรงให้มีอยู่ในตัวมนุษย์ทุกคน ทำให้มนุษย์สามารถแยกแยะถึงผิดถูกชั่วดี พระองค์ทรงบัญญัติหลักการต่าง ๆ แก่มนุษย์บนพื้นฐานแห่งสติปัญญา โดยกำหนดให้ความรับผิดชอบต่อกฎศีลธรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ขึ้นอยู่กับความพร้อมด้านสติปัญญา (al-Tabhān, 2002 : 25) การจะพัฒนาความเป็นเลิศทางปัญญาให้แก่บุตรบิดามารดาจะต้องคำนึงปัจจัยหลายด้านที่สำคัญ ได้แก่

2.8.3.1 ปัจจัยภายใน หมายถึง ปัจจัยทางกายภาพภายในตัวบุคคล ได้แก่ สุขภาพร่างกาย พื้นฐานทางอารมณ์และจิตใจ และสติปัญญา เด็กที่มีสุขภาพร่างกายแข็งแรงถือว่ามีสภาวะร่างกายที่เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ซึ่งจะต้องอาศัยปัจจัยหลายอย่างประกอบกัน ทั้งอาหารที่ดีมีประโยชน์ การออกกำลังกาย การละเล่น การพักผ่อนอย่างเพียงพอ รวมถึงการเอาใจใส่ดูแลยามเจ็บป่วยได้ป่วย

มูรลี (Mursi, 1998 : 222-223) กล่าวว่า ปัจจัยที่ทำให้เด็กมีพัฒนาการทางสติปัญญาที่ดีจะต้องประกอบด้วยองค์ประกอบหลายประการ ได้แก่ การได้รับประทานอาหารที่ดีมีประโยชน์ การทำกิจกรรมที่ต้องเคลื่อนไหวร่างกาย ได้แก่ การเล่นกีฬา การออกกำลังกาย การละเล่นหรือเกมส์ ฟีกสมอง เช่น ของเล่นแกะประกอบ และเกมตอบคำถาม เป็นต้น รวมไปถึงการได้รับการดูแลรักษา ยามเจ็บป่วยด้วย เช่นเดียวกับที่ ทิศนา แคมณี (2536 : 136-137) กล่าวถึงหลักในการเสริมสร้างพัฒนาการทางร่างกายแก่เด็กไว้อย่างสอดคล้องกันว่า ผู้ปกครองจะต้องให้ความสำคัญด้านอาหาร การออกกำลังกาย การฝึกใช้ประสาทสัมผัสทั้งห้า การได้รับภูมิคุ้มกันโรค (วัคซีน) ครบถ้วน รวมถึงการดูแลยามเจ็บป่วยด้วย

ดังนั้น เด็กที่ได้รับการเสริมสร้างพัฒนาการด้านร่างกายอย่างสมดุลทั้งการรับประทาน อาหาร การพักผ่อนและการเล่นจะส่งผลดีต่อพัฒนาการด้านอื่น ๆ ด้วย เกียรติวรรณ อดาศยกุล (2532 : 11) กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างการพัฒนาาร่างกายกับผลต่อพัฒนาการทางอารมณ์และสติปัญญาว่า การออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอมีผลต่อการเจริญเติบโตอย่างเป็นธรรมชาติทั้งด้านร่างกายและจิตใจของเด็กเป็นอย่างมาก มีผลจากการวิจัยจำนวนมากที่แสดงให้เห็นว่า การฝึกความสมดุล จังหวะและการทำงานที่สัมพันธ์กันของอวัยวะต่าง ๆ ของการออกกำลังกายมีผลอย่างใหญ่หลวงต่ออารมณ์ความรู้สึกและพัฒนาการทางสติปัญญาของเด็ก

ส่วนด้านพื้นฐานทางสติปัญญา อารมณ์และจิตใจของบุตร บิดามารดาจะต้องเข้าใจโดยหลักการว่า แม้ อัลลอฮฺ ﷻ จะทรงให้มนุษย์มีความสามารถทางสติปัญญามาตั้งแต่กำเนิด สมอบของมนุษย์มีความสามารถอันน่าอัศจรรย์แฝงเร้นอยู่ หากแต่สภาวะทางสติปัญญาของมนุษย์มีความ

แตกต่างกัน ดังที่ เกียติวรรณ อมาตยกุล (2532 : 3) ได้กล่าวถึงความห้ศรรยของสมองมนุษย์ว่า สมองของคนเปรียบเหมือนกับ “เครื่องทอผ้าขนาดมหึมา” ที่ประกอบด้วยหน่วยประสาทกว่าหนึ่งหมื่นล้านหน่วยที่เชื่อมโยงถึงกันหมดและพร้อมที่จะมีความคิดความรู้สึกได้หลาย ๆ ด้านแบบ เด็กทุกคนเกิดมาพร้อมกับสมองที่มีความอัจฉริยะ และมีความสามารถมหาศาลแฝงเร้นอยู่โดยกำเนิด หากแต่สภาวะปัญญาของเด็กแต่ละคนมีความแตกต่างกัน ในขณะที่ ทิศนา แคมณี (2536 : 138) กล่าวถึงความสามารถในการคิดและกระบวนการเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ของเด็กว่า มันมีจำกัดและดำเนินไปอย่าง เรื่อย ๆ การเข้าใจธรรมชาติของเด็ก ปฏิบัติต่อเด็กอย่างสอดคล้องกับระดับความสามารถจะช่วยให้ผู้ใหญ่และเด็กมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน และจะช่วยให้เด็กพัฒนาความสามารถในการคิดไปตามลำดับขั้นได้อย่างราบรื่น

2.8.3.2 ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การให้การศึกษา การเสริมสร้างพัฒนาการทางสติปัญญา ด้วยการให้การศึกษาตามแนวทางของอิสลามซึ่งมีหลักเกณฑ์สำคัญหลายประการ ได้แก่

ก. การเรียนรู้ตั้งแต่วัยเยาว์และกระบวนการศึกษาต่อเนื่อง เพราะอัลลอฮ์ ﷻ ทรงสร้างมนุษย์ให้มีจิตใจและสติปัญญาที่เอื้ออำนวยต่อการศึกษาหาวิชาความรู้ตลอดชีวิต บิดามารดามีหน้าที่ให้การศึกษาแก่บุตรตั้งแต่วัยต้นของชีวิตและต่อเนื่องสู่วัยที่สูงขึ้น มุสลิมนทุกคนจะต้องศึกษาคั้งแต่อยู่ในเปลจนถึงหลุมฝังศพ แม้กระทั่งท่านเราะสูล ﷺ ที่ได้รับสิทธิพิเศษและตำแหน่งอันสูงส่งด้านวิชาความรู้ท่านยังอยู่ในฐานะที่จำเป็นต้องเพิ่มเติมความรู้อยู่ตลอดเวลา ดังที่อัลลอฮ์ ﷻ ทรงตรัสใช้ให้ท่านวิงวอนต่อพระองค์ว่า

﴿ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا ﴾

(ส่วนหนึ่งจากโองการที่ 114 บทฎอฮา)

ความว่า “และจงกล่าวเถิด ข้าแต่พระเจ้าของข้าพระองค์ขอพระองค์ทรงโปรดเพิ่มพูนความรู้แก่ข้าพระองค์ด้วย”

การวิงวอนของท่านเราะสูล ﷺ สะท้อนให้เห็นว่า กระบวนการศึกษาของมนุษย์เป็นกระบวนการที่จะต้องพัฒนาอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต เพราะมนุษย์จำเป็นต้องเรียนรู้เพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตของตน กระบวนการศึกษาต่อเนื่องจึงเป็นกระบวนการที่ควรส่งเสริม

เมื่อเด็ก ๆ ถึงวัยเตาะสา บิดามารดาผู้ปกครองครูอาจารย์ต้องร่วมมือกันในการให้การศึกษาหลักการศาสนาแก่เด็กเฉพาะอย่างยิ่งการเรียนอัลกุรอาน ประวัติบรรดานบี และวิชาการอื่น ๆ ที่จำเป็น (Ulwān, 1995 : 268) และสุวัยด์ (Suwaid, 1996 : 220-228) ได้แนะแนวทางเพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้และเสริมสร้างสติปัญญาแก่บุตรไว้อย่างสอดคล้องกันว่า บิดามารดาจะต้องปลูกฝังนิสัยรักการเรียนรู้ให้แก่บุตรได้ตระหนักอยู่เสมอว่าการศึกษาหาวิชาความรู้เป็นสิ่งจำเป็น

สำหรับมุสลิมทั้งชายและหญิงเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาอัลกุรอาน อัลหะดีษ ขณะที่อุลวาน(‘Ulwān, 1995 : 976-985) ได้เสนอแนวทางการเสริมสร้างภูมิรู้และพัฒนาการทางปัญญาให้แก่บุตรไว้ที่น่าสนใจคือ ส่งเสริมให้ผู้ปกครองจัดทำห้องสมุดประจำบ้าน เพื่อเป็นศูนย์ค้นคว้าข้อมูลโดยในห้องสมุดควรจะต้องประกอบไปด้วยตำราหลากหลายสาขาวิชาทั้งด้านศาสนาและสามัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแหล่งวิชาการสำคัญของอิสลามได้แก่ อัลกุรอาน ตำราคัมฟิร หะดีษ อะกิดะฮ์ และตีเราะฮ์ เป็นต้น รวมถึงการใช้โศดักศนวัตศุดต่าง ๆ เช่น วัตศักนเพื่อการศึกษ การส่งเสริมให้บุตรสมัครเป็นสมาชิกวารสารวิชาการต่าง ๆ การพามุตรไปทัศนศึกษาตามแหล่งความรู้ทั่วไป เช่น พิพิธภัณฑ์ และห้องสมุดเปิดต่าง ๆ เป็นต้น

จากข้อเสนอแนะของ อุลวาน ทำให้เห็นว่าบิดามารดามีบทบาทสำคัญยิ่งในการเสริมสร้างพัฒนาการทางความคิดและสติปัญญาแก่บุตรด้วยการฝึกให้บุตรมีนิสัยรักการอ่านเขียน การเรียนรู้โลกกว้าง และการค้นคว้าด้วยตนเองซึ่งถือเป็นคำแนะนำที่เป็นประโยชน์เหมาะกับยุคสมัยและสอดคล้องต่อความต้องการของเด็ก ๆ ในยุคที่เทคโนโลยีการศึกษามีความก้าวหน้าล้ำสมัย เช่น ในปัจจุบันอันจะเป็นปัจจัยสำคัญในการเสริมสร้างวุฒิภาวะและความเป็นเลิศแก่พัฒนาการทางสติปัญญาให้แก่เยาวชนได้เป็นอย่างดี

ข. ส่งเสริมแววเด่นและความถนัด เด็กแต่ละคนมีพื้นฐานทางสติปัญญาและความพร้อมในการเรียนรู้ที่แตกต่างกัน การได้เรียนรู้ตามความถนัดและความเหมาะสมในศาสตร์แต่ละแขนงที่ไม่ขัดต่อหลักการอิสลาม จะทำให้พวกเขาสามารถแสดงศักยภาพในการเรียนรู้ได้อย่างเต็มที่ และนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ เกียรติวรณอมาคยกุล (2532 : 5) กล่าวว่า นักวิทยาศาสตร์ส่วนใหญ่ได้ประกาศอย่างชัดเจนแล้วว่า คนเราส่วนใหญ่ได้ใช้อัจฉริยภาพที่มีอยู่ในตัวเองเพียง 1% เท่านั้น การศึกษาจึงมีบทบาทสำคัญที่จะช่วยนำอัจฉริยภาพที่แฝงเร้นทั้งหมดของมนุษย์ออกมาใช้ให้ได้มากที่สุด

มีงานวิจัยที่สนับสนุนแนวทางการเสริมสร้างพัฒนาการทางปัญญาด้วยการสนับสนุนการเรียนรู้ของเด็กของ ชารอน เมกเลย์ โดยพบว่า ประสบการณ์ที่เด็กได้รับจากสิ่งแวดล้อมในครอบครัว และการส่งเสริมให้เด็กเรียนรู้จากสิ่งรอบตัว มีอิทธิพลต่อลักษณะการโยงใยของเซลล์ประสาทในสมอง คือจำนวนเซลล์ประสาทมากกว่าหนึ่งแสนล้านเซลล์ของทารกแรกเกิดได้สร้างรอยประสานประสาทจะเพิ่มขึ้นถึง 20 เท่า หรือมากกว่า 1,000 ล้านล้านจุดเมื่อเด็กอายุได้ 2 ขวบ ซึ่งจะทำให้โครงสร้างสมองเข้มแข็งมีการเจริญเติบโตอย่างเป็นปกติและมีสมรรถภาพการเรียนรู้สูง (2540, อ้างถึงใน กุศล สุนทรธาดา และ จิตตินันท์ เตชะคุปต์, 2544 : 36)

ตัวอย่างความสำเร็จของ อิมามบุคอรี คือสิ่งที่เน้นย้ำความสำคัญของการส่งเสริม แวดเด่นและความถนัดด้านการศึกษา อิมามบุคอรี ได้เปลี่ยนแนวมาศึกษาด้านหะดีษแทนการศึกษา ด้านฟิกฮฺ (นิติศาสตร์อิสลาม) ตามคำแนะนำของอาจารย์ของท่าน เนื่องจากท่านเล็งเห็นแวວถนัด และความเหมาะสมในตัวของอิมามบุคอรี จึงทำให้อิมามบุคอรีได้กลายเป็นนักวิชาการคนสำคัญของโลกอิสลามในสาขาวิชาการหะดีษ (Saqi, 1990 : 259) เช่นเดียวกับที่ ชัยคุ อิบนูษาบิต ได้ทำ การศึกษาภาษาสุรขานี¹ ตามคำแนะนำของท่านเราะฮูล ﷺ ซึ่ง ชัยคุ สามารถเรียนรู้และเข้าใจหลัก ต่าง ๆ ของภาษาสุรขานีได้ภายในระยะเวลาอันสั้น (Suwaid, 1996 : 232)

ดังนั้นครอบครัวที่สามารถจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความสนใจและ ความสามารถรวมถึงการส่งเสริมและให้ออกาสเด็กสำรวจตรวจค้นแสวงหาความรู้และแสดง ความคิดเห็น โดยไม่ถูกสกัดกั้นจะช่วยให้อุเด็กสามารถพัฒนาสติปัญญาของตนไปสู่ระดับที่สูงขึ้น และ พัฒนาความคิดที่สร้างสรรค์ได้ด้วยตนเอง บิดามารดาจึงไม่ควรบังคับให้บุตรเรียนรู้ตามความมุง หวังของตน เพราะจะส่งผลร้ายต่ออนาคตของบุตร เนื่องจากกระบวนการเรียนรู้ต้องใช้ความ พยายาม และอาจเป็นความเหนื่อยยากที่สูญเปล่า หากต้องทุ่มเทความพยายามไปในสิ่งที่สติปัญญา ไม่มีความพร้อมและไม่มีความถนัด

ค. เปิดโอกาสทางการศึกษาด้วยการค้นคว้าจากแหล่งความรู้ต่าง ๆ อย่างสร้างสรรค์

การศึกษาหาความรู้จากแหล่งความรู้ต่าง ๆ เพื่อพัฒนาความคิดและสติปัญญาถือเป็น หน้าที่และเป็นคำบัญชาจากอัลลอฮ ﷻ ทั้งนี้วิชาการทุกแขนงใน โลกนี้มาจากพระองค์ พระองค์ ทรงสอนให้มนุษย์ในสิ่งที่ยังเขาไม่รู้ อิสลามเรียกร้องให้มนุษย์ใช้ความคิด พิจารณาลึกลง ๆ เพื่อ เสริมสร้างสติปัญญาเพิ่มพูนความจำการรำลึกตรึกตรองอันจะเป็นการเสริมสร้างการศรัทธาให้ เข้มแข็งขึ้น (al-Rashidi, 2000 : 281) อัลลอฮ ﷻ ทรงส่งเสริมให้มนุษย์ศึกษาหาความรู้ เพิ่มพูน สติปัญญาไว้ในหลายบทหลายตอนในคัมภีร์อัลกุรอาน เฉพาะอย่างยิ่งปฐมโองการที่ทรงประทาน แก่ท่านเราะฮูล ﷺ โดยคร้สุว่า ﴿ اَقْرَأْ ﴾ (ส่วนหนึ่งจากโองการที่ 1 บทอัลอะดัลก) ความว่า “จงอ่านเถิด”

นอกจากนั้นอัลลอฮ ﷻ ยังทรงส่งเสริมให้มนุษย์ท่องไปในหน้าแผ่นดินเพื่อคิดพิจารณา ไคร่ครวญสิ่งต่าง ๆ ดังที่พระองค์คร้สุว่า

﴿ قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٦﴾ ﴾

¹ ภาษาสุรขานี คือ ภาษาของช เวชีวโบราณ.

(บทอันทันนัล โองการที่ 69)

ความว่า “จงกล่าวเถิด (มุฮัมมัด) พวกท่านจงท่องเที่ยวไปในแผ่นดิน และจงดูว่า
ผลสุดท้ายของผู้กระทำผิดนั้นเป็นอย่างไร”

บิดามารดาและผู้ปกครองจึงควรเปิดโอกาสให้บุตรได้ศึกษาหาความรู้จากแหล่งค้นคว้าต่าง ๆ ทั้งด้วยการอ่าน การฟัง และด้วยวิธีการอื่น ๆ ตามนัยแห่งโองการที่กล่าวแล้วข้างต้น เพื่อให้เกิดความรู้และความคิดกว้างขวาง เพราะจุดประสงค์ของการศึกษาหาความรู้ตามอุดมการณ์อิสลามคือ การสร้างความคิดและปัญญา ดังนั้นนอกจากเด็กจะได้รับการอบรมสั่งสอนโดยตรงจากบิดามารดาและการเข้าสู่ระบบโรงเรียนโดยมีครู อาจารย์เป็นผู้ให้ความรู้แล้ว ยังมีวิธีหรือแนวทางอื่น ๆ ที่จะช่วยเสริมสร้างพัฒนาการทางปัญญาให้แก่เด็กและเยาวชนอันได้แก่ การค้นคว้าและการรับถ่ายทอดข้อมูลความรู้จากสื่อต่าง ๆ ทั้งสื่อสิ่งพิมพ์ สื่อวิทยุโทรทัศน์ และระบบการสื่อสารไร้พรมแดนบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ตซึ่งถือเป็นเครือข่ายข้อมูลที่ใหญ่ที่สุดและทันสมัยที่สุดของมนุษย์ในยุคปัจจุบัน และมีอิทธิพลอย่างมากต่อการพัฒนาความคิดและสติปัญญาของเด็ก เยาวชน และคนทุกเพศทุกวัย เฉพาะอย่างยิ่งสื่อโทรทัศน์และอินเทอร์เน็ต สื่อทั้งสองจะมีประโยชน์อย่างมากหากผู้ใช้ใช้มันไปในทางที่สร้างสรรค์เพื่อเสริมสร้างภูมิความรู้ ยูซุฟ (Yūsuf, 2002 : 108) กล่าวถึงประโยชน์ของ อินเทอร์เน็ตว่าเป็นแหล่งความรู้ที่สำคัญมากแหล่งหนึ่ง บิดามารดาควรใช้ อินเทอร์เน็ตให้เป็นประโยชน์ในการให้ความรู้และเป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าข้อมูลต่าง ๆ แก่บุตร เช่นเดียวกับที่ ทิศนา แคมณี (2536 : 144) กล่าวว่า บิดามารดาควรให้โอกาสเด็กได้เรียนรู้จากสื่อมวลชนภายใต้คำแนะนำที่เหมาะสม เพื่อฝึกให้เด็กรู้จักคิดและตัดสินใจในการเลือกรับสิ่งต่าง ๆ อย่างฉลาด ซึ่งถือเป็นกระบวนการที่สำคัญสำหรับเด็กในการเรียนรู้ในสังคมแห่งข่าวสารข้อมูล

ดังนั้น ครอบครัวมุสลิมที่เท่าทันกระแสความเปลี่ยนแปลงของโลกควรจะได้ใช้ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีให้เป็นประโยชน์ในการเสริมสร้างศรัทธาที่เข้มแข็งให้แก่บุตร ด้วยการเปิดโอกาสให้พวกเขาท่องเที่ยวไปในโลกกว้างเพื่อสัมผัสกับประสบการณ์การเรียนรู้ที่หลากหลาย เพื่อสนองวัตถุประสงค์แห่งพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ที่ทรงส่งเสริมให้มนุษย์ท่องเที่ยวไปในหน้าแผ่นดินเพื่อพิจารณาใคร่ครวญสิ่งต่าง ๆ แต่ขณะเดียวกันก็ต้องกำกับดูแลให้การเรียนรู้จากสื่อมวลชนดำเนินไปภายใต้อุดมการณ์อิสลาม คือเพื่อเสริมสร้างความคิดและปัญญา ระมัดระวังการใช้สื่อทันสมัยต่าง ๆ เพื่อความบันเทิง ความสนุกสนานเพลิดเพลิน เพราะหากเป็นเช่นนั้นเด็ก ๆ จะถูกชักนำเข้าสู่วงจรของชัยฏอน ถูกครอบงำด้วยความไร้สาระจนทำให้ลืมการรำลึกถึง อัลลอฮ์ ﷻ อันเป็นเหตุนำไปสู่ความหลงผิดและการละเมิดคำสั่งของพระองค์ในที่สุด

บิดามารดาจึงควรตระหนักถึงผลทางด้านลบของสื่อทันสมัยต่าง ๆ ที่หากปล่อยให้เด็กและเยาวชนใช้มันไปในทางที่ไม่สร้างสรรค์และปราศจากการควบคุมดูแลให้อยู่ในขอบเขตที่เหมาะสม

จะส่งผลกระทบต่อพัฒนาการทางสติปัญญาและกระบวนการใช้ความคิดของเด็ก มีคำเตือนจากนักจิตวิทยาและผู้เชี่ยวชาญด้านสังคมเกี่ยวกับการปล่อยให้เด็กและเยาวชนดูโทรทัศน์หรือเล่นอินเทอร์เน็ตเป็นเวลานานว่า มีผลทำให้เด็กอ่านและเขียนน้อยลง ซึ่งส่งผลกระทบต่อพัฒนาการทางสติปัญญา มาเรีย วิน (Marie Winn, 1999 : 93) กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างการดูโทรทัศน์กับผลการเรียนที่ตกต่ำว่า ในช่วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมา มีสิ่งบ่งชี้มากมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างการดูโทรทัศน์กับผลการเรียน ทุกขณะที่เด็กดูโทรทัศน์มากขึ้นผลการเรียนจะลดต่ำลง และมาเรีย วิน (Marie Winn, 1999 : 82) ยังกล่าวอีกว่า ในปัจจุบันเด็กอ่านหนังสือน้อยกว่าดูโทรทัศน์ เมื่อไม่มีอะไรทำเด็กมักจะหันหาโทรทัศน์มากกว่าจะหาหนังสือมาอ่าน แม้จะไม่ใช้เด็กทั้งหมด แต่ส่วนหนึ่งก็เป็นเช่นนั้น ด้วยเหตุผลง่าย ๆ เพราะการอ่านต้องใช้สมาธิและการค้นคว้าทางปัญญามากกว่าจึงเป็นเรื่องธรรมดาที่พวกเขาจะหันไปทำสิ่งที่ใช้ความพยายามน้อยกว่า ในขณะที่ มูร์ลี (Mursi, 1998 : 8) กล่าวถึงรายการโทรทัศน์กับพฤติกรรมความรุนแรงในเด็กและเยาวชนว่า รายการโทรทัศน์ในปัจจุบันนำเสนอความโหดร้ายรุนแรงและพฤติกรรมเบี่ยงเบนต่าง ๆ มากกว่ารายการที่สร้างสรรค์ ซึ่งบรรดานักจิตวิทยาและผู้เชี่ยวชาญด้านสังคมต่างยืนยันว่า มีความสัมพันธ์กันระหว่างการเพิ่มขึ้นของรายการทางโทรทัศน์ที่นำเสนอพฤติกรรมความรุนแรงกับการเพิ่มขึ้นของอาชญากรรม และความรุนแรงในสังคม เช่นเดียวกับที่ ยูซุฟ (Yūsuf, 2002 : 121) ได้เตือนให้บิดามารดาระมัดระวังภัยจากอินเทอร์เน็ตว่า มีเด็กเยาวชนจำนวนมากใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อความบันเทิง นั่งอยู่หน้าคอมพิวเตอร์จนลืมรับประทานอาหารเช้า ลืมการสนทนากับคนในครอบครัว และลืมดูแลสุขภาพ การที่เด็กและเยาวชนใช้คอมพิวเตอร์ในลักษณะเช่นนี้จะกลายเป็นโทษและเป็นภัยมากกว่าที่จะได้ประโยชน์

2.8.4 พัฒนาการทางสังคมและจริยธรรม

การเสริมสร้างพัฒนาการทางสังคมและจริยธรรมแก่เด็กตามแนวทางอิสลามมีความเกี่ยวข้องกับการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรม อัลกุรอาน และสุนนะฮ์ ซึ่งเป็นแหล่งที่มาของบัญญัติอิสลาม ได้วางแนวทางให้แก่ครอบครัวมุสลิมในการอบรมบ่มสอนจริยธรรมอิสลามแก่บุตรหลาน โดยมีเป้าหมายเพื่อขัดเกลาจิตใจ ควบคุมความประพฤติและการปฏิบัติต่อบุคคลใกล้ชิดในครอบครัวและบุคคลอื่นในสังคม อันจะเป็นการปูพื้นฐานที่ดีแก่เยาวชนมุสลิมในการใช้ชีวิตร่วมกับบุคคลอื่นภายใต้กรอบแห่งหลักการอิสลาม ยัลญิน กล่าวว่า “จริยธรรมอิสลามเป็นวิถีทางแห่งการขจัดความชั่วร้ายที่จะเกิดขึ้นในสังคม การปลูกฝังศีลธรรมมีเป้าหมายเพื่อสร้างคนดีที่ไม่ประพฤติชั่วและไม่ก่อการร้ายทำลายสังคม” (1991, อ้างถึงใน al-Rashūdi, 2000 : 116) ในการเสริมสร้างพัฒนาการทางสังคมและจริยธรรมแก่เด็กและเยาวชนจึงต้องอาศัยปัจจัยด้านครอบครัวเป็นแกนหลักเพื่ออบรมบ่มสอนคุณธรรมและจริยธรรมอิสลามแก่บุตรหลานใน 2 ด้านต่อไปนี้

2.8.4.1. จริยธรรมอิสลามในครอบครัว ได้แก่ มารยาทต่อบิดามารดา พี่น้อง และเครือญาติ เด็ก ๆ จะต้องได้รับการอบรมสอนให้ปฏิบัติต่อบิดามารดาอย่างให้เกิดิทธิและด้วยความเคารพ สอนทักกับท่านด้วยถ้อยคำที่สุภาพอ่อนโยนและคอยดูแลในยามที่ท่านชรภาพ ดังที่ อัลลอฮฺ ﷻ ทรงกำชับเรื่องการปฏิบัติต่อบุพการีไว้ในอัลกุรอาน พระองค์ตรัสว่า

﴿ وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَيَالِ الْيَدَيْنِ إِحْسَنًا إِمَّا يَبُلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا آفٌ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا ﴿٢٣﴾ وَأَخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ أَرْحَمُهُمَا كَمَا رَبَّيْتَنِ صَغِيرًا ﴿٢٤﴾ ﴾

(บทอัลอิสรอฺ โองการที่ 23-24)

ความว่า “และพระผู้อภิบาลของเจ้าบัญชาว่าพวกเจ้าอย่าเคารพสักคิผู้ใดนอกจากพระองค์ท่านนั้นและจงทำดีต่อบิดามารดา เมื่อผู้ใดในทั้งสองหรือทั้งสองบรรดผู้วัยชราดั่งนั้นเจ้าอย่ากล่าวแก่ทั้งสองว่า “อุฟ” และอย่าขู่เข็ญท่านทั้งสองและจงพูดกับท่านทั้งสองด้วยถ้อยคำที่อ่อนโยน และจงนอบน้อมแก่ท่านทั้งสองซึ่งการถ่อมตนเนื่องจากความเมตตาและจงกล่าวว่าข้าแต่พระเจ้าของฉันทรงโปรดเมตตา แก่ท่านทั้งสองเช่นที่ท่านทั้งสองได้เลี้ยงดูฉันเมื่อเยาว์วัย”

อัลญะซาอีย์ (al-Jazā'iri, 1987 : 93) ได้ประมวลสาระสำคัญเกี่ยวกับมารยาทที่บุตรพึงปฏิบัติต่อบิดามารดาจากโองการข้างต้นหลายประการ ดังนี้

ก. บุตรต้องให้ความเคารพเชื่อฟังบิดามารดา ไม่ฝ่าฝืนคำสั่งของท่านยกเว้นเรื่องที่ละเมิดหลักบัญญัติศาสนา

ข. บุตรต้องให้ความสำคัญและให้เกิดิทธิท่านทั้งสองทั้งด้วยวาจาและการกระทำ โดยต้องไม่กล่าววาจาที่ไม่สุภาพกับท่าน และไม่ให้ความสำคัญกับบุคคลอื่นเช่น ภรรยา สามี และบุตรมากกว่าท่านทั้งสอง

ค. บุตรต้องทำความดีต่อท่านและปรนนิบัติท่านอย่างสุดความสามารถ ทั้งการมอบสิ่งของกำนัลแก่ท่าน ดูแลเรื่องเครื่องอุปโภคบริโภค เอาใจใส่เชียวชวยามท่านเจ็บป่วย และระมัดระวังอันตรายที่จะเกิดแก่ท่านทั้งสอง

ง. ขอกภัยโทษจากอัลลอฮฺ ﷻ ให้ท่านทั้งสอง ปฏิบัติตามคำสั่งเสียของท่าน ติดต่อสัมพันธ์กับเครือญาติ ตลอดจนให้เกิดิทธิกับมิตรสหายและบุคคลที่ท่านเคารพรัก

จากประมวลหลักการข้างต้น แสดงให้เห็นว่าหน้าที่ที่บุตรพึงปฏิบัติต่อบิดามารดา นั้น มิได้สิ้นสุดเมื่อท่านทั้งสองสิ้นชีวิตลงเท่านั้น หากแต่บุตรยังมีหน้าที่ปฏิบัติตามคำสั่งเสียของท่าน ติดต่อกัมพันธกับญาติมิตรและบุคคลที่ท่านทั้งสองให้ความรักเคารพ และที่สำคัญยิ่งคือการวิงวอน (คูอา) ต่ออัลลอฮฺ ﷻ ให้ทรงอภัยโทษแก่ท่านทั้งสองซึ่งเป็นหน้าที่ที่บุตรจะต้องปฏิบัติอย่าง ต่อเนื่อง เพราะคูอาคือสิ่งแสดงการระลึกถึงที่ดีที่สุดที่บุตรควรปฏิบัติต่อท่านทั้งสองในยามที่ท่าน สิ้นชีวิตไปแล้ว

ส่วนจริยธรรมอิสลามที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่บิดามารดาจะต้องปลูกฝังแก่บุตรคือการ ปฏิบัติดีต่อพี่น้องและการติดต่อกัมพันธกับเครือญาติ เด็ก ๆ ควรได้รับการอบรมบ่มสอนให้รักใคร่ เมตตาต่อพี่น้องและปฏิบัติดีต่อเครือญาติ โดยพวกเขาจะต้องรู้ว่าพี่น้องและเครือญาติคือ ผู้ที่มีความ ผูกพันกันทางสายเลือดและการแต่งงาน การติดต่อกัมพันธกับเครือญาติมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการ สร้างความมั่นคงแก่ระบบสถาบันครอบครัว บิดามารดาจะต้องสอนให้บุตรรักเคารพญาติพี่น้อง และปฏิบัติต่อกันด้วยความเคารพนับถือและให้เกียรติ อัลญะซาอิรี (al-Jazā'iri, 1987 : 95, 98-99) กล่าวว่า มารยาทต่อพี่น้องและเครือญาติมีข้อปฏิบัติเช่นเดียวกับมารยาทต่อบิดามารดา โดยที่ผู้เป็น น้องจะต้องให้เกียรติและเคารพผู้เป็นที่ เช่นเดียวกับที่ต้องเคารพและให้เกียรติต่อบิดามารดาและผู้ เป็นที่ต้องให้ความรักและเอ็นดูเมตตาต่อน้อง เหมือนเช่นที่บิดามารดาให้ความเอ็นดูเมตตาต่อบุตร จึงไม่เป็นที่อนุญาตให้พี่น้องมุสลิมตัดขาดกัมพันธต่อกัน เพราะผู้ที่ตัดสัมพันธ์กับพี่น้องและ เครือญาติคือผู้ที่ตัดสัมพันธ์กับอัลลอฮฺ ﷻ ท่านเราะสูล ﷺ กล่าวว่า “อัลลอฮฺตรัสว่า ผู้ที่ติดต่อกัม พันธกับพี่น้องและเครือญาติ อัลลอฮฺจะทรงเชื่อมสัมพันธ์กับเขา ส่วนผู้ที่ตัดสัมพันธ์กับพี่น้อง และเครือญาติพระองค์ก็จะทรงตัดความสัมพันธ์กับเขา”¹

ดังนั้นครอบครัวมุสลิมที่มุ่งหวังให้บุตรเป็นเด็กดีมีสัมมาคารวะ สุภาพอ่อนโยน กตัญญู รู้คุณค่าต่อบิดามารดา มีความรักใคร่สามัคคีปรองดองกันในหมู่พี่น้อง เคารพนับถือและให้เกียรติต่อ ญาติผู้ใหญ่ บิดามารดาจะต้องสร้างบรรยากาศความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างญาติพี่น้องขึ้นในครอบครัว ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างแก่บุตร ด้วยการปฏิบัติดีต่อบุพการี ช่วยเหลือเกื้อกูลพี่น้องและติดต่อกัม พันธกับเครือญาติ อันจะทำให้บุตรได้ซึมซับจริยธรรมอิสลามเกี่ยวกับการปฏิบัติดีต่อบุคคลใน ครอบครัว ความรักความเมตตา และความสามัคคีปรองดองกัน ซึ่งจะมีส่วนเสริมสร้างและพัฒนา คุณสมบัติที่ช่วยให้เด็กสามารถดำรงชีวิตกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ดังที่ ทิศนา แคมณี (2536 : 144) กล่าวว่า การอบรมเลี้ยงดูเด็กในบรรยากาศของความสัมพันธ์อันญาติมิตร และสนับสนุนให้เด็ก

¹ ความหมายของหะดีษบันทึกโดยอิब्นิมาญีฮ์ อิบน์ฮะมัดที่ 24 บทที่ 9 หะดีษหมายเลข 1830 และ อะบูดาอูด กิตาบที่ 3 บทที่ 46 หะดีษ หมายเลข 1444.

มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันฉันญาติมิตรจะช่วยสร้างสรรค์เด็กและสังคมที่มีความอบอุ่น เป็นมิตรเอื้อเฟื้อ และช่วยเหลือซึ่งกันและกันอันเป็นสังคมที่พึงปรารถนาและจะช่วยให้พัฒนาการทางสังคมของเด็ก เป็นไปได้อย่างราบรื่น

2..8.4.2 จริยธรรมอิสลามในสังคม เยาวชนมุสลิมควรได้รับการอบรมจริยธรรมพื้นฐานที่สำคัญต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

ก. การมีสัมมาคารวะบนพื้นฐานจริยธรรมอิสลาม นอกจากการเคารพให้เกียรติต่อบิดามารดาญาติพี่น้องและการปฏิบัติดีต่อเพื่อนบ้านแล้ว ครอบครัวมุสลิมยังจะต้องให้ความสำคัญต่อการปฏิบัติตนบนพื้นฐานของจริยธรรมอิสลามทางสังคม ด้วยการอบรมให้บุตรรู้จักการมีสัมมาคารวะต่อบุคคลที่ควรเคารพนับถือ เช่น ผู้อาวุโส ผู้รู้ ครูอาจารย์ และผู้มีเกียรติที่ควรแก่การเคารพยกย่องทั้งหลาย ด้วยการปฏิบัติต่อท่านเหล่านั้นอย่างสมเกียรติ และเด็ก ๆ จะต้องได้รับคำตักเตือนหากพวกเขาแสดงกิริยาวาจาไม่เหมาะสมกับผู้อาวุโสทั้งหลาย (‘Ulwān, 1995 : 412-415)

ครอบครัวมุสลิมจึงควรให้บุตรหลานได้ซึมซับสิ่งที่เป็นรูปธรรมด้วยการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีในด้านของการมีสัมมาคารวะต่อบุคคลต่าง ๆ และควรยกตัวอย่างท่านเราะสูล ﷺ ที่ท่านให้ความสำคัญกับเรื่องการให้เกียรติและการปฏิบัติดีกับทุกคนแม้กระทั่งกับเด็ก ๆ และกลุ่มชนที่ไม่ศรัทธา ดังปรากฏในรายงานหะดีษว่าท่านแสดงมารยาทอันงดงามกับเด็ก ๆ ที่ท่านเดินผ่านด้วยการกล่าวสลามแก่พวกเขา¹ ท่านเราะสูล ﷺ กล่าวว่า “ไม่ใช่ส่วนหนึ่งจากพวกของเรา ผู้ที่ไม่เมตตาต่อเด็ก ๆ ของเราและไม่รู้จักสิทธิของผู้อาวุโสของเรา”²

การที่ท่านปฏิเสธผู้ที่ไม่รู้จักสัมมาคารวะจากการเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มชนของท่านนั้น แสดงให้เห็นว่า การอบรมมารยาทและการมีสัมมาคารวะเป็นเรื่องที่ท่านเราะสูล ﷺ ให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก

ดังนั้น เด็ก ๆ มุสลิมจึงควรได้รับการอบรมให้เป็นคนมีสัมมาคารวะต่อทุกคนทั้งกับบุคคลในครอบครัว พี่น้องมุสลิม และบุคคลทั่วไป หรือแม้กระทั่งกับคนที่พวกเขาไม่ชอบก็ตาม โดยต้องไม่แสดงกิริยาวาจาที่ไม่สุภาพหรือตอบโต้การปฏิบัติที่ไม่ดีด้วยความรุนแรง ท่านเราะสูล ﷺ เป็นแบบอย่างในเรื่องของการปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยความอ่อนโยนนุ่มนวลและสุภาพเสมอ ดังปรากฏรายงานจากหะดีษที่ท่านเราะสูล ﷺ ตอบโต้ชาวฮิวกลุ่มหนึ่งที่มาพบและกล่าววาจาที่ไม่สุภาพกับ

¹ ความหมายของหะดีษบันทึกโดยมุสลิม, กิตาบที่ 40 บทที่ 5 หะดีษหมายเลข 4031 และ กุญดาอูด, กิตาบที่ 35 บทที่ 147 หะดีษหมายเลข 4526.

² อ้างด้วยพลแล้วในหน้าที่ 18.

ท่าน ท่านได้สนทนากับพวกเขาด้วยคำพูดที่สุภาพและนุ่มนวล และท่านยังได้ดำเนินท่านหญิงอาอิชะฮฺ (เราะฎียัลลอฮูอันฮา) ที่ตอบโต้พวกเขาด้วยคำพูดที่ไม่สุภาพ แม้ว่าพวกเขาเป็นฝ่ายเริ่มกล่าววาจาหรือแสดงกิริยาที่ไม่สุภาพกับเราะฮฺลุล ﷺ ก่อนก็ตาม¹

ข. ความรักใคร่เอื้ออาทรต่อพี่น้องมุสลิมและบุคคลทั่วไป ความรักใคร่เอื้ออาทรต่อพี่น้องมุสลิมและบุคคลทั่วไปเป็นอุดมการณ์หนึ่งของอิสลามที่ส่งเสริมให้ครอบครัวมุสลิมปลูกฝังแก่นบุตร อัลลอฮฺ ﷻ คร่ำครวญว่า

﴿ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ ... الآية ﴾

(ส่วนหนึ่งจากโองการที่ 10 บทอัลหุญรอด)

ความว่า “แท้จริงบรรดาผู้ศรัทธานั้นเป็นพี่น้องกัน....”

ครอบครัวมุสลิมจะต้องสนองตอบอุดมการณ์อิสลามด้วยการสร้างสำนึกให้บุตรมีความรักต่อพี่น้องมุสลิมประหนึ่งพี่น้องของตนเอง ด้วยการปลูกฝังให้บุตรเข้าใจเรื่องการรักใคร่กลมเกลียวกันระหว่างพี่น้องมุสลิมและการให้ความเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ร่วมโลกว่าเป็นบัญญัติจากอัลลอฮฺ ﷻ การกีดกันปฏิบัติดีและปรารถนาดีต่อพี่น้องมุสลิมประหนึ่งปฏิบัติกับพี่น้องของตนเองมีส่วนช่วยเสริมสร้างการศรัทธาให้สมบูรณ์ขึ้น ท่านเราะฮฺลุล ﷻ กล่าวว่า

“คนหนึ่งคนใดในหมู่พวกท่านทั้งหลายจะยังไม่เป็นผู้ศรัทธา (ที่สมบูรณ์) จนกว่าเขาปรารถนาที่จะให้พี่น้องของเขาได้รับในสิ่งที่เขาปรารถนาที่จะให้ได้แก่ตัวเขาเอง”²

การปลูกฝังความมีน้ำใจและการแสดงความรู้สึกร่วมเจ็บปวดกับพี่น้องมุสลิมที่ประสบภัยพิบัติและเคราะห์กรรมต่าง ๆ ความห่วงใยอาทรเพื่อนร่วมโลกที่ทุกข์ยากเดือดร้อน และแสดงออกด้วยการช่วยเหลือด้วยวิธีต่าง ๆ เท่าที่สามารถจะทำได้เป็นการเสริมสร้างคุณธรรมทางใจ ซึ่งเป็นคุณลักษณะหนึ่งของศรัทธาชนเช่นกัน ดังที่ท่านเราะฮฺลุล ﷻ กล่าวไว้ ความว่า

“บรรดาผู้ศรัทธาต่างมีความรักความเมตตาและมีความเอื้ออาทรต่อกัน ประดุจดังเรือนร่างเดียวกันเมื่ออวัยวะส่วนหนึ่งเจ็บ ร่างกายทุกส่วนก็พลอยได้รับผลกระทบ

¹ ความหมายของหะดีษบันทึกโดยบุคอรี, กิตาบที่ 58 บทที่ 35 หะดีษหมายเลข 5565 และมุสลิม, กิตาบที่ 40 บทที่ 4 หะดีษหมายเลข 4027.

² อ้างตัวบทแล้วในหน้าที่ 103.